

DEBRECZENI PROTESTÁNS LAP

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETI KÖZLÖNY.

<p>Szerkesztőség, hova a lap szellemi részét illető minden küldemény küldendő: Nagy-Péterfia-utca 977.</p>	<p>Megjelen hetenként egyszer szombaton, másfél iven. ELŐFIZETÉSI ÁR: egész évre 6 frt (12 korona), félévre 3 frt (6 korona); HIRDETÉSEK DÍJA: <i>Benn a lapban</i> egész oldal 8 frt, féloldal 4 frt, negyedoldal 2 frt; <i>a borítékon</i> egész oldal 6 frt, $\frac{1}{2}$ oldal 3 frt, $\frac{1}{4}$ oldal 1 frt 50 kr, $\frac{1}{8}$ oldal 1 frt. Többszörös hirdetésnél árszámítás adatik. Bélyeg-díj minden hirdetésnél külön 30 kr. Egyes szám ára 15 kr.</p>	<p>A kiadóhivatal kezelője RÓZSA SÁNDOR főiskolai háznagy, kinek nevére intézendő a lap minden anyagi dolgára a külső hirdetésekre vonatkozó küldemény.</p>
---	--	--

A debreczeni ev. ref. főiskola történetének megírása

A folyó évi szeptember hó egyik vasárnapján, felsőbb meghagyás következtében; de bizonyára mindnyájan egész lelkünk odaadásával, szívünknek legtisztább és legmelegebb érzelmeivel prédikáltunk a tiszántúli ev. ref. egyházkerület minden gyülekezetében, a tiszántúli gyülekezetek lelkészpásztorai, oly czélból, hogy hallgatóinkat, gyülekezetünk előljáróit s minden tagjait adakozásra, áldozatokra bírjuk, első sorban a debreczeni teljes bölcsészeti fakultás, azután a kolozsvári tudomány-egyetemmel kapcsolatba hozható ref. theol. kar létesítése érdekében. Igen; mert mindnyájan tudjuk és érezzük, hogy a tud. egyetemek számára nézve, akár mint képzeljük is az újabb időben való előhaladottságunkat, nyugoti műveltségünkkel, Oroszországgal majd nem egy színvonalon állunk. Nevezetesen, míg Oroszországnak százmillió lakosára kilencz egyetem van; tehát 11 millió lélekre esik egy egyetem, addig nálunk Magyarországon két egyetem lévén, 8 millióra esik egy; holott Németországban minden két millió lakosra egy-egy, a kis Hollandiában pedig négy millió lakosra öt egyetem esik. S ez adatok elég kiáltó bizonyosságot szolgáltatnak arra nézve, hogy nemzetünknek s a hazában első sorban a mi ref. lakosságunknak, a két millió 209 ezer ev. ref. magyarságnak, még inkább ha hozzávesszük az ág. ev. a három és fél millió protestáns lakosságnak egy egyetemre, itt is első helyen az ötvenegy prot. középiskolának, egy tanárképezdére, elkerülhetlen szüksége van. Szüksége volna még akkor is, ha az állam Debreczenen kívül létesítene tud. egyetemet; annál inkább akkor, midőn ez óhajtság megvalósítása oly távoli idő feladatának látszik előttünk.

Ily érzelmek és gondolatok hatása alatt, elgondolhatja akárki, hogy bizony egész szívvel, egész lélekkel, egész valónktól kitelhető lelkesedéssel hivatuk fei hallgatóinkat az adakozásra. Bizonyára felhasználtunk a debreczeni főiskola történetéből is minden rendelkezésünkre álló történeti adatot is érvül az áldozatokra való serkentés mellett. De őszintén megvallom, hogy midőn én ez eszmével, az adakozásra felhívó predikációm készítgetésével foglalkoztam, nagyon nyomasztóan éreztem ezen történeti adatok hiányát, fogyatékos voltát; pedig b. e. Szücs István adatokban gazdag munkáját „Szabad kir. Debreczen város történetét“ már régebben is olvasgattam, most is lapozgattam. Megvallom, hogy nagyon éreztem a hiányát egy munkának, a honnan a buzdító beszédnek adatokat vehettem volna; nagyon éreztem a hiányát annak, hogy ennek az első rangú ref. főiskolának a története mai napig sincs megírva. S bizony megvallom, hogy restelkedtem, hogy pirultam magam előtt, elgondolva, hogy a kath.-ok mit mivelnek napjainkban e téren is, hogy egymásután írják, iratják meg az érsekségek, püspökségek, sőt érsekek, püspökök történetét és életét, mi pedig e téren is maradozunk s épen akkor, midőn tudjuk, hogy a mi egyházunk megizmosodását a XVI. és XVII. századokban a sajtó, az irodalom, a tudomány eszközölte; mikor tudjuk, hogy a mi egyházunk létjogosultsága mellett a történelem, a negyed-félszázados mult tanuskodik, akár a lelkiismeret és gondolat szabadságát, akár az emberi, egyéni jogok szabadságát és e szabadságért vívott harcokat vesszük tekintetbe. És ismét csak a történelem, a multak igazolják, hogy az eszmék harcában első helyen állottak mindig a mi ref. fő- és középiskoláink, s azoknak nagy tudományú vezérei, tanárai, tanítói. Sőt általában

mondhatjuk, hogy a magyar nemzet művelődése történelmének igen jelentékeny részét alkotja a ref. fő- és középiskolák története s amazt ezek nélkül meg sem írhatja. És van-e, lehet-e valódi reform. ember, a ki ezen főiskolák és ezek tudós tanárainak életét, történetét ismerni, olvasgatni és azokból a jövőre és a jövő küzdelmeihez lelkesedést meríteni ne kívánkoznék? Vajjon nem mindnyájan örömmel olvasgatnók s tanulmányoznók-e a debreczeni főiskola történetét és e történet lapjain a Dévai Biró Mátyások, a Méliusz Juhász Péterek, a Milotai Nyilas Istvánok, a Gelei Katonák, a Marótiak, Péczeliek, Hatvaniak, Sinaiak, Budai Ezsaiások, a halhatatlan Révészok életét és történetét?!... Irt ugyan ezek közül egyik-másikról, azokról t. i. a kik püspökökké is lettek, a nagy érdemű Tóth Ferencz „A h. h. követő túl a tiszai superintendentiában élt ref. püspökök élete“ cz. úttörő művében igen sok szép dolgot; de csakis azokról, a kik a tanári székéből a püspöki székbe emeltettek; de hát ezek száma a csak pusztán tanárokéhoz képest édes kevés. A debreczeni főiskola története mai napig nincs megírva. De nincs megírva ama másik régi és nagy hírű, fényes multú főiskola, a sárospataki ref. főiskola története sem. Egyes bűvárkodó emberek hivatkoznak ugyan a Szombati-féle kéziratban levő történetére a pataki főiskolának, de mi hasznát veszi annak a kéziratnak a hazai tudomány, s mi hasznát vehetjük mi, a vidéken lelkeszkedő, munkálkodó, olykor-olykor olvasgatni, bűvárkodni vágyó papok és tanárok? Semmit, vagy vajmi keveset....

Azután nem visszás dolog-e, hogy míg kisebb, bár szinte jelentékeny iskoláink, p. a m.-szigeti, a h.-m.-vásárhelyi iskolák történetét már megirták, a debreczeni, a pataki főiskolák története, melyek pedig mindig vezérszerepet vittek mindenütt, ismeretlen, megíratlan?!... De ha már benne vagyok a követelődésben, ha a budapesti kir. tud. egyetem történetét megírhatta dr. Pauler Tivadar, nem volna-e itt az ideje, hogy most, mikor egyes törvényhatóságok már megíraták a vármegyék történetét, vagy készülnek az ezredéves ünnepélyre megíratni, nem volna-e ideje, ha a milleniumra az iskolai kormányzó hatóságok is megíratnák a debreczeni, sárospataki, pápai, kecskeméti, kolozsvári stb. stb. iskolák történetét?!...

A debreczeni főiskola történetében az ezredéves ünnepély különben is korszakalkotó mozzanat leendő. Legalább a jelek, a mindennapi hírlapi közlések, az eddig nyilvánosságra hozott 385,000 forintnyi alapítvány, mely az apróbb adományokkal azt hiszem, hogy 400,000 frtra

már tehető, azt mutatják, semmi kétséget nem hagynak fenn az iránt, hogy a milleniumra a filozófiai fakultás felállítható lesz. Nem lenne-e tehát kívánatos, szükséges és időszerű, ha debreczeni főiskolánk története e nagy jelentőségű ünnepre megíratnák?...

Nem, tudom nem követek el indiskrecziót, ha a nyilvánosság előtt elárulom, hogy én úgy hallottam, mikép Balogh Ferencz, ez az erős prot. érzékkel bíró s európai műveltséggel ékeskedő, tudós debreczeni tanár, előszeretettel kutatja és gyűjtögeti a debreczeni főiskola történetére vonatkozó adatokat. Ha ebben jól vagyok értesülve, azt hiszem, hogy ideje volna a közelgő e. ker. gyűlés alkalmával ezt az ügyet szóvá tenni s Balogh Ferenczet e nagy hírű főiskola történetének megírásával megbízni.

Tudom jól, hogy az iskolai hatóságoknak, sőt az e. kerületnek is a jelenlegi válságos napokban, minden idejét igénybe veszik a felszinen levő napi, nagy kérdések; de az általam itt javasolt ügy olyan, hogy az az e. kerülettől nem sok időt rabolna el s a ki a történelem megírásával lenne elfoglalva, az csak ezt művelné, a többi kérdések fejtegetésére akad Debreczenben ember elég. Én tehát javaslom, hogy az ezredéves ünnepre a debreczeni főiskola története irassék meg s e munkával lehetőleg Balogh Ferencz bizassék meg.

Görömbei Péter.

T A N Ü G Y.

Kalocsa Róza igazgatónő felolvasása a felsőbb leányiskolai tanév megnyitásakor, okt. 2-án.

Leányaink nevelésének három különböző módja divik hazánkban.

Az egyik a házi nevelés, nevelőnők és esetleg óradó tanárok segédkezése mellett.

A második az iskolába járatás.

A harmadik az iskolában való benlakás.

A nevelésnek e három különböző módjáról akarok ez alkalommal röviden szólni.

Az ember testből és lélekből állván, nevelésünk is kétféle: a testi nevelés és a szellemi nevelés.

A testi nevelés a testnek rendszeres ápolása, jó levegő, szabad mozgás és megfelelő egészséges és mértékletes táplálkozás által, ehhez járul a legszigorúbb tisztaság.

Ez, tudniillik a testi nevelés, vagy a testnek az említett eszközök által való harmonikus és erőteljes fejlesztése mind a három nevelési rendszerünk mellett elérhető, úgymint a házi, iskolai és benlakó rendszer mellett.

Nem úgy a szellemi nevelés.

Míg azt mindnyájan tudjuk, hogy a szellemi működés csak akkor kerülhet felül, akkor lép előtérbe, ha a testnek minden aktuális szükséglete ki van elégítve;

mert szomjas, éhes, álmos vagy kimerült ember képtelen a lelki működésre, hasonlóképp a didergő, a forróság által gyötört, a beteg csak azt érzi, azzal foglalkozik, a mi őt bántja, a mi neki szenvedést okoz.

De ha a test szükségletei ki vannak elégítve, beáll a normális állapot, mely felszabadítja a szellemet és a lélek nem kényszerül a testnek valamiféle bajával foglalkozni, akkor előtérbe lép a szellemi élet, akkor felébrednek, fejlődnek a lélek tehetségei és egész odaadással, a legnagyobb figyelemmel foglalkozhatik úgy a növendék, mint a felnőtt ember a saját kedve vagy a kötelesség által reá rótt szellemi munkával: legyen az tudomány vagy művészet, legyen az kezdetleges tanulás, vagy a kimeríthetetlen tudomány tág mezeje.

Lássuk, a házi nevelés miként felelhet meg annak a célnak, hogy a növendékekből — és én ezúttal a leány növendékeket tartom szem előtt — testben-lélekben harmonikusan képzett, mívelt és a társadalomnak valóban hasznosan munkálkodni tudó, a családnak szeretetteljes, gondoskodó, *értelmes* és övéinek boldogságát mindenek fölé helyező nőket adhasson.

Hiszen igaz, a házi nevelés igen gyakran és kivált a vagyonosabb családoknál minden tekintetben gondoskodhatik a gyermek testi épségéről, így hát talán semmi sem áll útjában a szellemi fejlődésnek?

Ez a nézet határozottan téves.

Igaz, hogyha az anyagi szükségletek kielégítvők, felszabadul a szellem. Nem kell hozzá más, mint azt helyes irányban fejleszteni. De épen ez a helyes irányban való fejlesztés ütközik a család-életben rengeteg akadályba.

Először is a lélek, a szellem, koránt sincs felszabadulva a növendéknél olyan mértékben, mint azt egyelőre elképzelnök. Minden pillanatban akadályozzák a növendéket a teljes odaadó tanulásban a háznál előforduló kedves vagy kedvetlen dolgok, kisebb vagy nagyobb testvérek, vendégek, rokonok s néhol sajnos, a kedvezőtlen, békétlen családélet, a hozzátartozóknak esetleg kedvtelése vagy gyarlóságainak befolyásai; de még legnagyobb mértékben a nevelőnő ferde helyzete a családban, ki másodrendű szerepre van kárhóztatva, kitérít mindenki figyelmét cselédnek tekint, s kivel a növendék gyakran dacolni mer.

Még hatványozódik a baj, ha a nevelőnő idegen nemzetiségű, idegen ajku, különösen nálunk, magyaroknál, hisz oly kevesen vagyunk, nagyon szükséges, hogy a leányok lelkébe már korán be legyen oltva édes anyanyelvünk szeretete, a nemzetiségi szellem és hazaszeretet, mert e leányok majdan a jövő generációt fogják ugyan e szellemben nevelni . . .

E mellett a családi szűk körben nevelkedő leány, cselédek és szegényebb sorsu emberek által környezve, becézve, gyakran túlbecsüli magát és a világba kilépve sok oly összeütközésbe jön, melyek érzékenyen sértik és megalázva érzi magát, sőt világ- és emberismeretük sok nem lehetvén, a sors váratlan fordulatai vagy épen csapásaival szemben tehetetlenül, elkészületlenül állnak.

Sonkal előnyösebb, sokkal több haszonnal jár a leánynevelés második módja az iskoláztatás.

A leányoknál a tanulási idő csak rövid néhány év, e drága idővel tehát teljes erőnkől gazdálkodnunk kell.

Az iskolában eltöltött néhány óra kizárólag a szellemi életnek van szánva, itt már hatalmasan előtérbe lép a lelki tehetségek kifejlesztése a tantárgyak által, a kedély nemesítése a vallás, a fegyelem, a jó példaadás, a művészi tanulmányok és a nagy tényező: a közös verseny által.

Az iskola magában véve egy kis világ és bár a társadalom minden fokozata képviselve van benne, a lelkiismeretes tanító mégis csak a jeles tulajdonok szerint osztályozza ezt az ifjú társadalmat és ennél fogva úgy a tanító igazságszeretete, mint ez a kis társadalom méltányosabban büntet és jutalmaz, mint odakinn a nagy világban . . . de erkölcsi haszna e kis világnak, e kis társadalomnak valóban meglepő, mert a növendéket az egymással való érintkezés által emberismeretre tanítja, a jónak jutalmazása, a helytelennek rosszalása által pedig a növendék jellemét becsületessé, őszintévé, igazzá teszi, szigorúvá önmaga iránt, elnézővé, gyöngéddé, szeretetteljessé növendéktársai iránt.

Azonban itt a szellemi élet, a kedély fejlesztése, szóval a tanító működése és befolyása csak órákig tartó és így korlátolt, a nap nagyobb részét a növendék életében mégis a külvilág, a család, rokonok, ismerősök, cselédek, a mindennapi élet foglalja el, mely gyakran annyira homlokegyenest ellenkezik az iskolai munkássággal, hogy a növendéknek eszébe sem jut az iskola *nevelési* működésével foglalkozni, még jó, nagyon dicséretes, ha a tantárgyakra előkészülhet. Kivétel természetesen itt is, ha a kenyérgonddal terhelt, vagy hivatalában kifáradt apa, vagy az apróbb gyermekekkel és házi teendőkkal elhalmozott édes anya rekapitulálhatja, mintegy folytathatja az iskolában érvényesülő nevelési elveket.

(Vége köv.)

Felelet Barkász és Csiky uraknak.

Jelszó: Nisi utile quod fecisti, stulta est gloria.

Nem szeretem ugyan a hirlapi polemiát, de ha bele visz a kénytelenség, nem futamodom meg gyáván előle. Most ugyan magam kerestem a bajt magamnak, mert ha Barkász cikkét hallgatással mellőzöm, nem tudja meg, hogy elolvastam s nem haragszik meg azért reám (jóllehet azt állítja, hogy öröm hatotta át lelkét, mert ebből meggyőződött arról, hogy akadt ember, a ki elolvasta) annyira, hogy az eszközökben nem igen válogatva, gyanúba keverjen, rossz híremet költse s ez által kellemetlen helyzetet okozzon. Ime kövér betűkkel hívja fel a világ figyelmét arra, hogy én azt merem állítani, hogy a *keresztység jelszava, sőt eszménye az utilitarismus* és kíváncsian kérde, hogy az *ilyen elvekre mit mondanak odahaza Debreczenben?* Hát arra nem kíváncsi, hogy Hódmező-Vásárhelyt mit mondanak rá, pedig ott is akadna, a ki hirt tudna adni az én utilitáriuságomról!

A feleletet nyomban megadja kérdésére e lap egyik szerkesztője Csiky Lajos (a másik hallgatott, mikor cikkem megjelent, tehát azt kell róla feltételeznem, hogy nézetemben osztozik)* határozottan kijelentvén, „hogy a *keresztységnek épen nem jelszava, eszménye az utilitarismus*. Lehet ugymond jelszava, eszménye az

* Abból, hogy hallgattam, csak abban az esetben következtethetné cikkíró azt, hogy nézetében osztozom, ha nyilatkozni kötelességen lett volna. De nem úgy fogtam fel a dolgot. E cikkek közlésével célunk az volt, hogy e fontos, napirenden lévő tanügyszervezési kérdésnek minden oldalról való megvitatására lapunkban is tért nyissunk. E szempontból dr. Öregnek, a kinek szakavatottságát és széleskörű tudását méltányolni tudom, ez alkalommal is kifejtett álláspontját, mint illet, jogosultnak tekintem, s a kérdés tisztázása céljából ez elől elzárkózni nem tartottam volna czélszerűnek. Nem azért hallgattam tehát, mintha kifejtett nézeteihez való feltétlen csatlakozásomat akartam volna dokumentálni. De nem is azért, mintha azt az utilitárius elvet követtem volna, hogy „hallgatni arany”; hanem azért, mert elegendőnek tartottam, ha arra hivatott s a kérdés iránt.

új kor egyes bölcsészeti irányainak, de a *kereszttyénségé* bizony soha nem volt, ma sem az, sőt meggyőződése s hite szerint nem is lehet soha.

Az én meggyőződésem s a Barkász, Csiky urak meggyőződése ilyenformán merőben ellene mond egymásnak, tehát egyikünk állításának okvetlen hamisnak kell lennie. Hogy melyikünké hamis, az alább elmondandókból ítélje meg az elfogulatlan olvasó. Czikkem főcélja épen e kérdés tisztázása lesz, de mielőtt erre térnék, Barkász egyéb állításaira kell egy-két megjegyzést tennem.

Barkász a maga cikkével azt az állítást akarta bebizonyítani, hogy a svéd egységes középiskola korántsem elégitette ki a hozzá kötött várakozásokat, a mit én teljes mértékben magamévá tettem, helyeselttem s azt tettem hozzá, hogy tehát, ha helyesen akarjuk megoldani a kérdést, egészen más alapra kell fektetnünk az egységes középiskolát s ez alap nem lehet más, mint az utilitarianismusnak elfogadása. De Barkász szerint nem ezt kellett volna tennem, hanem Klinghardtnak s a berlini „Verein für Schulreform“ című egyesület közleményei alapján azt kellett volna bebizonyítanom, hogy „az egységes középiskola, a mint az a skandináv államokban (s bizonyos alakban Schweizban is) valósággal meg van, sikeresen működik és kifogás alá nem eshető fényes eredményeivel kielégíti a növendékeknek, szülőknek és a társadalomnak erős várakozását és jogos igényeit.“ Biz ezt én nem tettem. Nem pedig azért, mert engem a Barkász—Uhlig fejtegetése a svéd egységes középiskola ki nem elégitő voltáról annyira meggyőzött, hogy sem a Verein, sem Klinghardtnak az ellenkezőt bizonyító állításaira egy cseppet sem voltam kíváncsi.

Nagyon sajnálom, hogy Barkász nem veszi tőlem jó néven azt, hogy állítását helyeselttem, hogy nem vett be a Barkász—Uhlig szövetségbe harmadiknak, de e veszteség felett majd csak megvigasztalodom valahogyan s addig pedig míg ez megtörténék, a mint jól sejtí, „élesztgetem kedvencz eszmémet, az utilitárius iskolát, a mint az a messze jövődő kódében előttem fel-fel csillámlik s ha megengedi, futtatgatom kedvencz vessző-paripámat“, hisz ez, a mint tudjuk, sokaknak szórakoztató időöltése.

Azt is jól sejtí tisztelt Barkász barátom, hogy én minden olyan egységes középiskolának jövődében is ellenzője leszek, a melyet valamely Baross szellemű férfiú nem az én tanulmányi rendszerembe zónáztat bele. De már abban nagyban téved, mikor azt mondatja velem, hogy nekem a „középiskolában csak olyan tanulmány kell, a mely az ifjút *kenyér szerzésre* segíti.“ Ezzel kedvencz rómaiái sem érték volna be, mert a *panis* mellé még azok is *circenses*-t követeltek.

Bizony elszomorodtam, mikor ezt a vádját olvastam, mert habár azt írja rólam, hogy „mindnyájan tudjuk (és így a mindnyájunk alatt őt is kell értenem), hogy dr. Öreg János a nevelés-oktatásügyi kérdéseknek

érdeklődő férfiák cserélnek eszmét e sokat vitatott, de még el nem döntött tárgyra nézve. Most is csak azért szólok, hogy sajnálatomat fejezzem ki azon idegesség s abból folyó kiméletlenség felett, a mi a komoly és higgadt megfontolást s a tárgyilagos érvelést a vita további folyamában nagyon kérdésessé tette. E felelet, a mely egész terjedelmében szerkesztő társam loyális kívánsága szerint közöltetik, talán egy kissé több annál az elégtételnél, a melylyel ő mult számunkban közölt megjegyzései folytán dr. Öregnek tartozott. De legalább nem lehet utóbbinak panasza a miatt, hogy álláspontját nem védelmezhetette; a szerkesztő-társam ellen irányzott személyes jellegű támadásokat pedig elviselhetőkké fogja tenni a pártatlan olvasók igazságos ítélete.

„A másik“ szerkesztő.

buzgó bűvárloja“, vádjáról ítelve azt kell hinnem, hogy imitt-amott megjelent tanügyi cikkeimét soha sem olvasta. Mert azt, hogy én a középiskolát *kenyér szerző* studiumok tanítására kívánnám berendezni, egyetlen egy cikkemből rám nem olvashatja. Azt azonban elismerem, hogy az ifjúnak a létért való küzdelemben igenis fegyvert akarok adni a kezébe. De még akkor is helyesebb lesz állítása, ha fegyver helyett eszközt mondat velem. A fegyver öl, az eszköz pedig életünknek tételére való. Arról, úgy látszik, Barkásznak sejtelmé sincs, hogy én minő eszközökkel — ismeretekkel — kívánnám elláttatni az ifjúságot az életben folytatott küzdelme alkalmából, no de talán nem ért rá, vagy nem tartotta érdemesnek magyar folyóiratokba megjelent cikkeimnek olvasását, elég neki, ha Uhlig, Klinghardt s a Verein német bölcsességét tanulmányozhatja. Rég megmondta a szentírás: senki sem próféta a maga hazájában. Avagy Názárethből származhatik-e valami jó?

Abban is, meglehet igaza van, hogy az általam hirdett egységes középiskola eszménye még a messze jövődő kódében csillog, de megérhetem én még öreg létemre is annak megvalósulását. Mikor az 1881-ki zsinaton a görög nyelv kiküszöböléséről tartottam beszédet, annyira ellenem volt a közvélemény, hogy indítványomat szavazás alá sem mertem bocsátani s ime már évek óta facultatívva lett s az egységes középiskolában teljesen megszűnik tanítás. Erre is elmondhatjuk Barkász kedvelt németjeivel: Welche Wendung, durch Gottes Fügung.

Azon hivatkozására, hogy Angliában leszavazták a görög eltörlését kívánó indítványt, csak azt mondom, hogy még az is csoda, hogy annyi ellenzője akadt azok között, a kik mindnyájan classicus képzettségben részesültek. A mi pedig Schliemannra tett hivatkozását illeti, ez meg egészen mellettem bizonyít, mivel azt mutatja, hogy a ki szükségét érzi, iskolai oktatás nélkül is megtanulhatja. Mire való hát azokat is gyötörni vele, a kik se szükségét nem érzik, se hasznát nem vehetik soha az életben?!

No de elég lesz már az allotriákból. Térjünk inkább vitánk fő tárgyának, azon kérdésnek megvitatására: jelszava, eszménye-e az utilitarianismus a kereszttyénségnek? Es itt engedje meg Csiky barátom, hogy egyenesen neki feleljek, mert hiszen ő mondat ki határozottan a „nemet,“ s mint a theologia tanárának, neki kell hivatalosan tudnia, mi a kereszttyénség tartalma, s mint az angol irodalom lelkes bűvárloja, a ki — állítása szerint „találkozott“ Paley, Hume, Mill Jakab, Mackintosh, Austin, Stuart Mill, Bailey, Herbert Spencer-nek az utilitarianismus kérdését fejtegető nézeteikkel, bizonyára alapos felvilágosodást szerezhetett magának az utilitarianismus lényegéről.

Ha annak az imént elsorolt sok úrnak nézeteivel csakugyan „találkozott“, mindenestre alapos véleményt szerezhetett volna magának az utilitarianismusról; de e tanról nyilvánított elítélő bírálata azt a gyanút kelti bennem, hogy vagy nem „találkozott“ velek, vagy nem mutatkozott be nálom, mert egymástól vadonat idegeneknek látszanak. Ezen azonban nincs mit csodálkoznunk, mert a közmondás szerint messziről jött ember azt mondja, a mit akar; de hogy theologiai tanár saját szakmáját ne ismerje, azon már csakugyan nem fogy ei csodálkozásom. Pedig, hogy nem ismeri: * azt az alábbiak-

* Az efféle állítás nem válik be argumentumnak, sőt még föltevésnek is igazságtalan; mert nem engedhető meg az, hogy valakit nézetkülönség miatt tanulatlannak bélyegezzünk. Nem tarthat tehát az ilyen beszéd igényt egyéb jelentőségre, mint a milyent a közönséges grombaságnak szoktunk tulajdonítani.

B. L. szerk.

ban bőven be fogom bizonyítani. Saját szakállamra azonban ne adjon semmit, ugyanazért minden állításomat a bibliából s az utilitarianismusra vonatkozólag ő általa is tekintélynek elismert John Stuart Mill „Utilitarianism“ című angol könyvéből fogom bebizonyítani. A könyv könyvtárunkban is megvan, s utána nézhet, helyesen idézek s fordítok-e belőle.

Az utilitarius erkölcsan ellen legfőbb vádul azt mondja Csiky, hogy abban nem találta fel a keresztyén-ség üde, életet és ebben meleget keltő morálját. A mi más szóval annyit tesz, hogy az utilitarius morál merőben ellenkezik a keresztyén erkölcsannal. Nézzük tehát, miben különböznek az utilitarius és keresztyén morál legfőbb elvei egymástól. Csiky Stuart Mill után az utilitarius morál alatt „azon sajátos ethikai rendszert érti, mely a jó, a helyes kriteriuma gyanánt az egyénre nézve az általános közhasznúságot s ez által az emberiség jólétét tűzi ki.“ Stuart Mill is körülbelől így nyilatkozik, csak hogy sokkal világosabban s határozottabban. Az utilitas vagy hasznosság szó félreértésekre adván alkalmat, annak magyarázatául a boldogság szót ajánlja s legfőbb erkölcsi mértékül „nem a cselekvő saját legnagyobb boldogságát, hanem egyáltalán mindenkinek legnagyobb boldogságát“ mondja (Util. 16. lap). A boldogság pedig szerinte nem folytonos, annál kevésbé pedig külső (vagyis testi) gyönyörélnézet, hanem már az is boldogság, ha életünk lehetőleg ment a fájdalomtól s lehetőleg gazdag élvezetekben, és pediglen úgy érte a dolgot, hogy az élvezetnek ne csak mennyiségét, hanem minőségét is tekintetbe vegyük (U. 17. lap).

A hasznossági elmélet erkölcsi mértéke tehát a közboldogság s vajjon nem ez-e a mértéke a keresztyén erkölcsannak is? „A Názárethi Jézus erkölcsi arany-szabályából, úgymond Mill, a hasznossági erkölcsan teljes szellemét olvashatjuk ki. Ugy cselekedj másokkal, a mint akarnád, hogy mások veled cselekedjenek, szeresd felebarátodat mint önmagadat, ez képezi a hasznossági erkölcsan legfőbb eszményét“ (Util. 25. lap). ámde Csiky jobban akarja tudni a dolgot Stuart Millnél s tagadja, hogy szellemi élvezet, boldogság is lehetne az utilitarius morál célja, hanem azt fogja rá, hogy az utilitarianismus csak külső jóllét, külső boldogságról tud beszélni. Az ilyen ráfogásból azután könnyű a legvisszataszítóbb következtetéseket vonni az utilitarius morál rovására, de talán a keresztyén morál sem engedi meg, hogy másnak szavait hamis értelemben magyarázzuk. Nekem legalább úgy rémlik, mintha a heidelbergi kátéban ilyen tilalmat olvastam volna. Keressen utána s meglátja, hogy nem tévesen idéztem.

Csikynek ezt a ráfogását annál kevésbé értem, mert föntebb, mikor az utilitarius morál legfőbb szabályát megállapítja s kimondja, hogy az céljául az emberiség jóllétét tűzi ki, még dicsérni valót is talál rajta, azt mondván, hogy ez „szép életirány a keresztyénség egyéb követelményeinek betöltése körében, de fő életirányunk már azért sem lehet, mert emberek s keresztyének vagyunk.“ Ugy látszik, Jézus és az első keresztyének beérték vele, pedig ők is emberek s keresztyének voltak. Sőt Jézus még az Isten szeretetét is emberszeretetre magyarázza. Mikor azt kérdezték tőle, ki szereti igazán Istenét, azt felelte, „ha valaki azt mondja, hogy szereti az Istent és gyűlöli az ő felebarátját, azt mondom hazug az, mert mi módon szerethetné Istent, a kit nem látott, ha gyűlöli felebarátját, a kit látott.“ Talán tudja Csiky, hogy az ítéletről szólva, az elkárhozottokról azt mondja Jézus, „éhes voltam, ennem nem adtatok, mezitelen voltam, meg nem ruháztatok sat. sat. s így

végzi, mivel ezt nem cselekedtetek egygyel az én kicsinyeim közül, úgy veszem, mintha tulajdon magammal nem cselekedtetek volna.“ Mi egyéb van ebben, mint általános emberszeretet?

Az első keresztyének példájára is utalhatnám, a kikről azt olvashatja az Apostolok Cselekedeteiről írott könyvben, hogy „foglalatosak valának *marháiknak* egymással való közlésekben, a kenyérnek megszegésében. Mindnyájan pedig, a kik hisznek vala, együtt valának és mindenük köz vala, és jószágait, marháikat eladják vala és osztják vala azokat mindeneknek, a mint a szükség mutatja vala; és házankint a kenyeret megszegvén, esznek vala nagy örömmel.“ (2. rész.) Talán Ananias és Safira esete is jut eszébe Csikynek, a kit azért, mert eladott jószágá árának egy részét eltagadva, közre nem adott, úgy megdorgált az apostol, hogy azonnal „leesék és meghala.“ (5. rész.)

Ime ilyen képet rajzol az apostol az első keresztyének életéről s ezt tudva, meri-e tagadni, hogy az ő erkölcsanuk legfőbb szabálya volt a tettekben nyilvánuló emberszeretet? Mások merő communismusnak is mondják, de én ezen erős kifejezéstől tartózkodom; de azt mégis talán joggal kérdezhetem, hogy ezt tudva, miként állíthatja oly vakmerően, hogy az utilitarianismus soha sem volt a keresztyénség jelszava, eszménye? Vagy talán azzal menti magát, hogy a valóság nem jelszó, nem eszmény! Ha igen, megadom magam.

Azt az állítását, hogy az utilitarianismus ma sem eszménye, nem is lesz soha a keresztyénségnek, talán nem is kell a fentebbiek után czáfolnom. Ha így volna a dolog, felesleges volna iskolákra, kórházakra, árva, elaggott, szegényházakra sat. sat.-re adakoznunk, mert hiszen mindezek a munkás keresztyéni szeretetnek tettelegesen nyilvánulásai. Sőt, hogy a jövőben, az emberiség haladásával, tökéletesedésével még inkább azok lesznek, ez meg az én hitem és meggyőződésem. Valaha tán mégis csak elkövetkezik a földre a Krisztus által megígért mennyeknek országa. Ezért imádkozunk naponként s kérésünk nem hallgattatnék meg!

Azt a naiv kérdést is felveti Csiky, hogy „miként fér bele az utilitarius bölcsélet rendszerébe például az Istenben való hit és bizalom erénye. Kinek van abból valami haszna, ha én hiszek és bízom Istenben s részvétet érzek a szenvedő iránt; ha mérsékletesen élek? Ha azt akarja tudni, hogyan fér bele az utilitarius bölcsészet rendszerébe az Istenben való hit s bizodalom, olvassa el még egyszer azt a kis bölcséleti erkölcsanomat, a melyet egy ízben jóakarólag megírtam: abból szerezhet magának felvilágosodást. Talán csak nem akarná ezzel a gúnyolódás számba vehető kérdésével a világgal elhitetni, hogy a kiknek jelszava az emberiség boldogítása, azok istentagadók volnának. Hiszen Krisztus maga mondja, hogy Istenét szereti az, a ki szereti felebarátját. A szeretettel pedig a hit és bizodalom karöltve jár. Egyébiránt, ha nekem nem hisz, hallja csak, mit mond e kérdésére Stuart Mill. „Ha igaz azon hit, hogy Isten mindenekfelett teremtményei javát kívánja, és hogy teremtésökkel épen ez volt a célja, a hasznossági elmélet nemhogy istentagadó volna, sőt minden más elméletnél vallásosabb.“ (U. 31. lap.) Hogy kinek mi haszna van belőle? Először magának a hívőnek, másodsor az egész emberiségnek, a kire a hívő Isten szeretetének bizonyosságául jótéteményeit árasztja.

No de már a mérsékletességéből, ha a mérsékletes egyénnek haszna van is, azt mondja Csiky, de kára van az államnak, mert kevesbedik vele az italfogyasztásból bejövő adó.

E miatt soha se fájlalja Csiky a fejét. Az ital-fogyasztási jövedelem nélkül majd csak megél valahogyan az állam, a mint megélt addig, a míg be nem hozták. Elég leleményesek a pénzügyminiszterek, majd kitalálják ők nálunk nélkül is, miként vágjanak zsebünkön eret.

Fontosabbnak látszik az az ellenvetése, hogy a hasznossági elv elfogadása mellett igen nehéz valami jóra elszánni magunkat, mert tetteink következményei olyan számosak, hogy azokat előre kiszámítani teljesen lehetetlen. Ez már igaz; csak hogy a ki sokat bizonyít, mint a közmondás tartja, semmit sem bizonyít. Mert én meg azt teszem hozzá, hogy nemcsak a jóra, de a rosszra sem egykönnyen határozhatjuk el magunkat, mert rossz tetteinknek következményei is oly számosak, hogy azokat előre kiszámítani teljesen lehetetlen. Ezt minden ember annyira tudja, hogy teljes bizonyosságú számításra nem is törekszik tettei mérlegelésénél, megelégszik a valószínű eredmény megállapításával. Ha biztosan számíthatnánk, soha sem csalódnánk, jó szándékunk soha sem szülné rossz eredményt, pedig, mint a francia közmondás tartja, még a pokol is merő jó szándékkal van kikövezve. Így például nagyon elismerem, hogy jó szándék vezethette azt az általa felhozott szegény embert, a ki szegény feleséget véve, azzal boldogul élt, — de azt meg ő higgye el nekem, hogy jó szándéka nagyon is rossz eredményt szült, mikor hirtelen elhalva, gyermekeit, feleségét nehéz anyagi körülmények közt hagyta. Ha szegény legény szegény leányt vesz el, azt mondja róla a példabeszéd, egy koldusból kettőt csinál. Nem tudom, ismeri-e Csiky a Herrenhutereket? Ezeket Márk Pál egyháztörténete a kisebb keresztyén felekezetek közé számítja, tehát keresztyénségük kétségbe vonhatatlan. S íme ezek, az első keresztyének communismusára emlékeztető szervezetű gyülekezetek csak akkor engedik meg tagjaiknak a házasságot, ha annyi vagyont bírnak felmutatni, hogy belőle családjukat tisztességesen eltartathják. De nem is látam nálok D. V. betűs pléhtáblával ellátott, házról-házra járó számalmas alakokat. Azzal sem dicsekedett egyik se közülök, hogy „hiszem az én Istenemet, lesz még én belőlem is perselyes koldus.“

A mi azon kérdését illeti, hogy a hasznossági morállal hogyan egyezik meg a részvét érzete? csodálkozom rajta, hogy még ezt sem tudja, hanem tőlem kérde. A felelet igen könnyű s azt mondhatom rá, hogy nagyon, sőt a lehető legteltesebb mértékben. A részvét ugyanis nem egyéb, mint osztozás embertársunk bajában, hogy az a megosztott terhet annál könnyebben viselhesse. Ez a részvét kétféleképp történhetik, u. m. *szóval*, vagy *tettel*. Tagadhatatlan, hogy a szóval való részvét is ér valamit s a ki a részvét második módját nem gyakorolhatja, az elsővel is beérjük tőle; de hogy a tetteges részvét mégis a valódi részvét mutatója, azt már a szentírásból is tudjuk. Jézus a samaritanus példájával magyarázza meg, ki az én felebarátom. S Jakab ugyan e hitre vonatkozólag mondja, de a részvétről is ugyanaz áll, hogy mutasd meg nekem a te cselekedeteidet s én megmutatom néked abból a te hitedet. Mert a hit cselekedetek nélkül megholt állapot, az az semmit sem ér. Bármily ékes szavakkal tolmácsoljuk is érzelmeinket, Demosthenesnél ékebben nem szólhatnánk; pedig arról is azt tartja a közmondás, hogy száz Demosthenesnél szebben szól a tett. S íme ily tetteges részvétet követel az utilitárius irány, ennél fogva nem mondható sem erkölcstelennek, sem vallástalannak.

Csikynek minden eddigi, sőt később következő

állításait is megbirom dönteni, de most egy olyanhoz értem, a melyről el kell ismernem, hogy megczáfolni nem birom, a melyik előtt tehát ünnepelem leteszem a fegyvert s legyőzöttnek nyilvánítom magam. Ez az általam meg nem czáfolható állítása a következő. „*Én jót teszek, ha kötelességem szerint órára menvén tanítok, (hagyjuk rá, hogy úgy van!) de cselekedelem már alapjában rossz volt, ha utközben engem valami szerezésért s így nem lehetek többé hasznára a közegészségnek, vagy legalább családomnak.*“ Ime ezt az állítását nem birom megczáfolni, még pedig egyszerűen azon okból, mert akár mint törjem rajta az eszemet, semmi módon nem értem. Azt gondoltam, hogy talán ez az én hibám; ennél fogva hogy gyanúmat eloszlassam, több nálamnál okosabb embert kérdeztem meg, de bizony azoknak is kudarcot vallott ama helylyel szemben a tudományuk. Ugyanazért most Csikyhez fordulok azon kérelemmel „Erkláret mir Graf Oerindur, Diesen Zwiespalt der Natur“ mivel optimus interpres verborum quisque suorum. Vagy talán a sajtóhiba ördöge tette csuffa a mondat értelmét. Ezt kell hinnem, mert Csikyről, ha már a nagyobb, hogy a keresztyénség szellemét nem érti, feltételeztem is, azt a csekélységet, hogy az írásmód legelemibb szabályával, a „világossággal“ nem volna tisztában, csakugyan nem feltételezhetem. Várok hát, míg a dolgot előttem is megfoghatóvá teszi.

Azt az ellenvetését, hogy „például maga az erény is lehet czél, hozzon az szerencsét vagy eredményezze a legnagyobb nyomorúságot“, bizonyára nem tette volna, ha az erény fogalmával és a róla való utilitárius felfogással tisztában van. Az erény az emberiségért hozott áldozat, mely az önfeláldozásig fokozódhatik, s bizonyára hasznára válik az emberiségnek, de azt maga az erény elkövetője sem követeli, hogy belőle magának is haszna legyen, az reá is szerencsét hozzon, sőt minél nagyobb nyomorúság árán hajthatja végre, annál nagyobb érdem reá nézve. Ugyan hol vette Csiky azt a nézetet, hogy „az utilitárius bölcsészet mosolyogni fog egy hitéért vértanúi halált halt Huss János felett, vagy vállvonítva megy el úgy a jérusálemi, mint az aradi Golgotha mellett s nem hiheti el, hogy az erény forrása lehessen a boldogságnak.“ Hát nem embertársaik boldoggá tétele végett haltak volna mind ezek vértanúi halált? Vagy az önnön magát feláldozónak kellene Csiky szerint önfeláldozásáért boldoggá lennie? Vagy az olyan önfeláldozást, a mi senkinek javát elő nem mozdítja, szintén erény számba veszi? Hallja csak, mit mond e tárgyról az általa ismertnek mondott, de a valósággal úgy látszik csak hirtől ismert Herbert Spencer: „Minden tisztesség adassék azoknak, a kik magokra nézve le bírnak mondani az élet személyes örömeiről, ha e lemondással méltólag hozzájárulnak a világban létező boldogság tömegének szaporításához; de a ki akármi más czélból cselekszi, vagy mondja, hogy cselekszi, épen oly kevésbé érdemli meg csodálatunkat, mint az az önsanyargató, a ki oszlopa tetején álldogál.“ (Util. 23. lap.)

A szavaknak félreértésén, vagy elcsavarásán alapszik Csikynek a következő ellenvetése is. „Az is bizonyos, hogy az emberek minden időben különbséget tettek a jó és a külsőleg hasznos között, a mennyiben ezt a két fogalmat a legtöbb nyelv ellentétben állónak tartja egymással.“ Így a mint Csiky mondja, nincs a két fogalom között ellentét. A jónak ellentéte közfelfogás szerint eddigelé a rossz; a hasznosnak pedig a káros. A hasznos és jó nemhogy ellentétek volnának, hanem összetartozó fogalmak. Nem hallotta volna tisztelt

barátom ezt a nyilatkozatot: „ez a jó eső nagy hasznára lesz az egész országnak.“ Vagy talán így lenne helyesebb: ez a jó eső nagyon rossz az országnak? Egészen más lenne a dolog, ha erkölcsi jót s anyagi hasznót mondott volna. De ez a stilus világosságára tartozik, a mire főntebb elmondottuk a magunkét.

Közeledünk már a befejezéshez, mert Csiky ezen nyilatkozatához értünk: „Végre nem tekinthetek én minden hasznos dolgot magamra nézve kötelezőnek, mert például hasznos dolog vasúttal bírni, de az nem lehet kötelessége minden embernek, hogy vasúttal csináljon, holott a keresztyénség moráljában levő minden erény reám nézve alkalomadtán föltétlenül kötelező.“ Nem tudom, minő logikát tanult Csiky, de azt tudom, hogy a conversio műveletével nincs tisztában. Egyszerűen ugyanis csak az azonos fogalmak fordíthatók meg. Isten végetlen lény. Megfordítva is igaz, a végetlen lény Isten. De már a hasznos és erényes fogalmakat csak nem gondolja, hogy az utilitáristák is azonosaknak tartanak. Mert habár igaz is, hogy minden erényes cselekedet hasznos cselekedet, de a megfordítva nem követelhetjük, hogy igaz legyen, hogy minden hasznos cselekedet is erényes cselekedet. Hát Csiky nem tudná, hogy sok olyan cselekedetet viszünk véghez, a minék az erényhez semmi köze. Sem erény, sem bűn, hanem közönyös. Vasúttal, igaz, nem kötelessége minden embernek csinálni, de alkalom adtán, akárki is csinál. De így vagyunk ám a keresztyén morálban levő erényekkel is, azzal a különbséggel, hogy habár azokat mindenkinek kötelessége megtenni, mégis nem teszi meg mindnyáját, hanem alkalom adtán egyiket, másikat. Az alkalom ép úgy tesz bennünket vasúti munkásokká, mint az erény munkásaivá.

Csiky azt állítja, hogy az utilitáriusok ha következetesek volnának elveikhez, mint a spártaiak a gyenge, a nyers fizikai erőt nem ígérő gyermeket kitétték, nekik is el kellene pusztítaniok mind azokat, a kik már hasznót nem tudnak hajtani. Vajjon miért? Mi nemcsak a nyers fizikai erőre támaszkodunk, mint a spártaiak. Ők is megtanulták a saját kárukun, hogy „mens agit molem“ vagy magyarosan többet észszel, mint erővel s azt senki előre el nem határozhatja, hogy a gyenge testi gyermekből nem lesz-e szellemes ember. Hány nyomorék testi nagy szellemet ismer a világ. Hogy az ágyhoz szegezett munkaképteleneket nem tekintjük többre a dolgozni tudó házi állatnál, talán mondanom is felesleges. Hiszen a ki ma tehetetlen, a multban sok hasznos szolgálatot teljesíthetett, még a jövőben is teljesíthet. Az érdemet pedig tán az utilitárista is elismeri. De ha soha nem tehetne is többé hasznos szolgálatot a szerencsétlen, azért nem ütjük agyon, mert legalább alkalmat ad önzetlen jócselekedet és így az erény gyakorlására.

A mi végre Csiky azon felkiáltását illeti, hogy „Istenem, hát azt is elvegyük már a növekvő nemzedéktől, a mi ezen mi földi életünknek egy kis ízt, jóleső kellemet képes nyújtani?! Töröljük el a latin nyelv tanítását is!“ erre csak azt mondom, hogy ha idealismusunkat csak a latin nyelv tanításával menthetjük meg: akkor ugyan csehül vagyunk; mert hiszen csak a ki latinul tud, az lehetne csak idealista. Ez aggodalom megszüntetésére Herbert Spencer Neveléstanából, a melyet kár, hogy többen nem ismerünk, hadd írjam le a következő részletet. „Téved a közvélemény, midőn azt véli, hogy a tudomány és költészet ellentétben vannak egymással. A tudomány tényei nem költőiellenek, a tudomány művében a képzeletnek s a szép szeretetének

sem szegi szárnyát. A tudományos bűvárlattal foglalkozók tárgyaik költői oldalát sokkal élénkebben érzik, hogy nem mint mások. A ki bepillant Müller Hugó földtanába, vagy Lewes „tengerparti tanulmányaiba“ azonnal észreveszi, miként a tudomány épen nem oltja ki, sőt inkább élesíti a költészetet. Göthe életéből látjuk, miként lehet valaki egyidőben költő és tudós. Szentségtörő gondolat azt hinni, hogy az ember annálkevésbé érez tiszteletet a természet iránt, minél bővebben tanulmányozta azt. A dolog úgy áll, hogy a ki tudományos bűvárlattal nem foglalkozott, az őt körülövező költészet legnagyobb része iránt érzéketlen. Valóban szomorú látvány, hogy az emberek arra nem kíváncsiak, milyen a világ-egyetem alkotmánya, hanem Stuart Mária cselészövényei fölött folyó vitába szívesen beleelegyednek, holmi rossz görög dalt tudományos bíráiatra méltanak: ellenben a föld kérgére Isten újjával írt nagyszerű hőskölteményre alig hederítenek.“ (H. S. Nev. tan. 47. lap.)

Az idealismust nem öli ki a tudomány, nem tartja fenn a költészet, annál kevésbé a latin declinatio, s ha eljő az a kor, midőn csakugyan több lesz az ember, mint a főka, bizony aligha úgy nem lesz, a mint Madách mondja, mert a szükség nem hogy a gyenge emberi szervezetet, de még az erős vasat is szétéri. Ez azonban még soká lesz, a ki megéri, búsuljon az rajta, ne mi.

A mi végre Csiky barátomnak azon jó szándékát illeti, melylyel a saját maga által ellenem támasztott vád (és pedig hamis vád) alól azzal akar tisztázni, „hogy dr. Öreg János nem vallja és nem tanítja a hasznossági elmélet ezen tanait (már tudniillik azokat, a miket Csiky czáfolatában ráfog az utilitarianismusra), azt mi nagyon jól tudjuk (ha ezt tudják rólam, helyesen tudják), de hogy az végső következményeiben az elmondottakra vezet: azt meg ő tudja nagyon jól. (No ezt kereken tagadom!) Miért ajánlgatja tehát?“ Megmondom miért: azért, mert nem vezet oda, a hova Csiky mondja, s mert helyes bölcsészeti iránynak s a keresztyénség valódi szellemével legmegegyezőbb meggyőződésnek tartom. Az utilitarismust, már úgy a hogy én értelmezem s a milyennek fentebb feltüntettem, helyes erkölcsi iránynak tartom, azt bátran hirdetem, nem szégyenlem. Az olyan védelmet pedig, mely olyan elvek hirdetését, ajánlgatását fogja rám, a milyeket nem vallok, a jövőre visszautasítom, a jelenre pedig nem mondok érte köszönetet.

Dr. Öreg János.

Nagyon kérek mindenkit, a ki dr. Öregnek ezen „Felelet“-ét olvassa, hogy vegye kezébe e lap mult heti, 41-ik számát, s olvassa el abban, a mit én az 527. lap alján s az 528. lapon az utilitáris bölcsészeti irányról nyugodt tárgyilagossággal, a személyeskedésnek még csak árnyalatát is kerülve írok: s azután mondjon ítéletet arról, hogy méltó, magát bölcsésznek tartó emberhez méltó dolog volt-e arra ilyen — nem mondom meg, milyen — hangú feleletet írni.

Tökéletesen igaza volt tehát Barkász Károly barátomnak, hogy dr. Öreg csak azért szólott bele az egyetemes középiskola kérdésébe, hogy az utilitáris iskolát, ezt az ő kedvelt vesszőparipáját egy kicsit újra megfuttassa, mert hiszen ezen hosszú, nagy „Felelet“-ében a főkérdés tárgyát *allogotriáknak*, mellékdolgoknak degradálja, s előszedvén fegyverzete legkipróbáltabb darabjait, nekem tör s velem foglalkozik igen részletesen, a ki csak mellékesen szoltam hozzá ezen kérdéshez.

Hosszú cikkére én méltólag csak röviden válaszolhatok. Megmondom majd, miért.

Hogy is állunk ez ügygel?! Én valamikor igen behatólag foglalkoztam az utilitáris bölcsészeti iskola kérdéseivel, olvastam róla pro et contra nagyon sokat. Most aztán dr. Öreg egy kifejezése ellenében leírtam egyet és mást ezen utilitáris iskoláról. Leírtam azt a maga valójában, a milyenné az élet teszi egy olyan bölcsésznek is, a minő John Stuart Mill, tanait. Leírtam a képét annak a philosophiai mumianak, a mit, mint üde, piros arcú, élő lényt szeretnének áru/ugatni impressarióik. Dr. Öreg pedig fentebbi soraiban azt a mumiát felöltözteti fehér menyasszonyi ruhába, átláthatatlan fátyolt tesz arczára, myrthus-koszorút fűz homlokára néhány angol bölcsész legszebb mondásaiból, no meg a bibliából is.

Édes jó bibliánk, mit is mondott rólad Werenfels Sámuel:

„Hic liber est, in quo quisque sua dogmata quaerit,
Invenit et iterum dogmata quisque sua.“

Az atheista a 14. zsoltár első versének azon szavaiból, hogy „Nincsen Isten“, bizonyítgatja, hogy nincsen tehát Isten. A Jézus feltámadásában kétkedők az evangéliom azon szavaira mutatnak: „Krisztus fel nem támadott“, a templomkerülők, hitetlenek pedig ezekre: „hiábavaló a mi prédikálásunk, hiábavaló a ti hitetek is“, a mint mindezeket meg 1. Kor. 15, 14-ben olvashatjuk, — csak hogy persze úgy, ha az idézett szavakat az eredeti mondatszerkezetből kiszakítjuk.

Dr. Öreg meg most az utilitáris bölcsészeti elveket akarja a bibliára ráerőszakolni. Sokat eltűr a papiros, s a philosophia sokszor lesülyedt már sophistikává. Az önzellen, a tiszta felebaráti szeretet igéit, a keresztyén erkölcstan legszebb alaptételeit igyekszik tehát magáénak vallani az utilitáris morál. Jól teszi, de akkor miért keres magának olyan gseftszerű nevet?

Én mindenekben fentartom, a mit a bölcséleti morálról multkor elmondottam. Murnia az, melyben nincsen élet, nincsen lélek. De abba, hogy dr. Öreggel tovább vitatkozzam, bocsánat, én nem mehetek bele.

Jól tudtam s el is voltam reá készülve, hogy ő nem fogja szó nélkül hagyni, ha kedvencz paripájának zablját egy kicsit megrántom, de én lovagias ellenfélre vártam. Én kardra hívtam őt, ő taglóval, ha jobban tesz, doronggal jött ki ellenem.

Állásom nem engedi meg nekem, hogy szóba álljak az olyan ellenféllel, ki bántó személyeskedéssel alkalmazni tudja rám a közmondás azon szavait, hogy „messziről jött ember azt mondja, a mit akar“, a mit neki bizonyára igen nehéz volt nem eredeti alakjában írni le; „nem ismerem saját szakmámat“, írja ő tovább. A gyakorlati theológiát? Mert mindenekelőtt ez az én szakmám. Számtalanszor kérdezi, hogy ismerem-e én, a theologiai tanár, a bibliának legismeretesebb mondásait? Nem tudok világosan írni. Hisz azt ő tőle napról-napra halljuk, hogy ő mennyire kitűnő magyar stylist, de azt hittük, hogy más is tud még rajta kívül magyarul. Nem érti egy példamat, holott az az előtt álló, vele analog példát még megérti. Ismerem-e én a Herrenhutereket? Epen mintha én azt kérdezném tőle, hogy hallotta-e valaha az empyrika philosophia hírét? Bizony ismerem, és pedig onnan, mert én is voltam e földi világ egyik leggazdagabb részén, Utrecht mellett, Zeistben levő telepükön, — ámbár igaz, hogy ez is elég messziföldön van — voltam tehát ott, honnan dr. Öreg ismeri őket, de meg tanulmányoztam tanait sokkal bővebben, mint a mennyit róluk az én barátom, Márk Pál középiskolai tankönyvéből megtudhatott. No meg azt is tudom, hogy

egy apró kis felekezet felfogását az egyetemes keresztyénségre alkalmazni akarni merő abszurdum.

Igenis, én nemesebb küzdelemhez lévén szokva, nem vívhatok harczt az utilitáris bölcsészszel.

Ennek az eddigi vitának mindenkire nézve megvan a maga haszna. Bebizonyult nevezetesen, hogy az utilitarianismus arroganciára, önhittségre, mások kicsinylésére, gúnyolódási hajlamra vezeteti híveit. A ki ezt nem hiszi, olvassa el dr. Öreg János fentebbi cikkét, a kiről tehát most már csakugyan kénytelen vagyok elhinni, hogy utilitáris bölcsész, mert használt a közegésznek, mely a fentebbiek után bizonyára undorral fog elfordulni ezen, a keresztyénség lelkétől oly távol álló utilitarianismustól.

Még csak egy szót. Ha bárki is, más ellen olyan hangon irt cikket küldött volna be hozzánk, a milyen ez az én ellenem irt cikk, bizony nem egyeztem volna bele kiadásába. De mert ellenem szólott, magam kértem szerkesztő-társamat és barátomat, hogy adjuk világ elé e sorokat. Hangjáról ismerik meg a harist, harcsmódoról a bölcsészt.

Csiky Lajos.

KÖZÉLETÜNK.

Egyházmegyei közgyűlés.

A heves-nagykunsági ev. ref. egyházmegye e hó 11-én T.-Földváron tartotta meg rendes őszi közgyűlését, mely a templomban istenítisztelettel vette kezdetét. Bihari Lajos, földvári adminisztrátor szép imában kérte az Ur kegyelmét. Mély részvétellel értesült a közgyűlés arról, hogy az egyh. megye rajongva szeretett gondnoka, Horthy István, családi körülményeinél fogva akadályoztatott a megjelenésben. A gyűlés hangulatának a jegyzőkönyv, később a meg nem jelenhető gondnokhoz menesztett távirat is kifejezést adott. Horthy István helyett a világi elnökséget a gyűlés tartamára Mészáros Illés legidősebb tanácsbíró vette át. Dorogi Lajos esperes kimerítő évi jelentése örvendve hirdette az egyházmegye virágzását, csak itt-ott tünt fel abban némi homályos pont, mely a vadházások és a viszálykodó házaskifelek szaporodását jelezte. A nazarénizmus veszített jelentőségéből s Déva-Ványa és Mező-Túr kivételével szűkebb térre szorult. Az adakozások nagy számában a régi prot. áldozatkészesség föllángolása észlelhető. Begyűlt a mult évben 16,684 frt, építkezésekre fordított 154,747 frt, javításokra pedig 16,638 forint. Szegény gyermekek fölségelésére adatott 3000 frt, melyből maga Túrkeve 1105 frtot gyűjtött. Nagyobb adományokat tettek: Kunhegyesen egy valaki 1300 frt, Túrkeven Kénéz Elekné 500 frt, Kisujszálláson Szabó Imre örökösei 300 frtot. Érdekes megemlíteni, hogy a 123,000 lelket számláló egyh. megye cselekvő állapota 2 millió 900,000 frt, szenvedő állapota 133,000 frt.

A gyűlés fontosabb tárgyai voltak: Intézkedés a Túron tervezett felsőbb ref. leányiskola ügyében. Ez intézetre M.-Túr városa telekszerzés czimén 500 frtot, évi állandó segély czimén 1000 frtot ajánlott fel. Trozónyi Géza az ügy iránti lelkesedésből gratis elkészítette az intézeti épület tervét s a költségeket 90.688 frtban állapította meg. Ebbe azonban az egyh. megye nem ment bele, hanem elfogadta a kiküldött bizottság azon javaslatát, mely szerint egy ajánlott és célravezető telken és épületben fokozatosan fejlesztéssék tovább az intézet. Az ehez szükséges momentán pénzösszeg mi-

kénti előállítására az egyes egyházak presbyteriumai felkéretnek s véleményük kitudandó lesz a tekintetben, hogy nem idegenkednek-e az összeg (11,000 frt) esetleges lélekszám szerinti kivetésétől. Együttal a bizottság is, az egész intézet évi költségeinek biztos kimutatása végett, permanenciában hagyatott. Félő, hogy a bizottságoskodás a szép eszmét s fontos nemzeti és egyházi érdeket utóbb is zátonyra juttatja, melytől annyival inkább lehet tartani, mert egyes dissonáns hangok a gyűlésen azt a benyomást tették, hogy magában Túron is kerekedik már egy párt, mely talán megbánta az áldozatot s az egész ügyet napirendről levétetni óhajtja.

Örömmel vette az egyh. megye tudomásul, hogy *Mező-Túr* hosszas huza-vona után végre egész határozottsággal új templomot épít az u. n. újjvárosban. Remélhető, hogy ez a körülmény útját egyengeti Túron egy harmadik papságnak, mely, hogy mennyire égetően szükséges, azt a hívek nagy száma és a nazarénizmus terjedése mutatja.

Nem lehet eléggé helyeselni, hogy az egyes egyházak egymásután változtatják az egyházi terményadót és a behivatalnokok terményfizetését készpénzre. Ezt jelentette a gyűlésen Kenderes és Kunhegyes. A buza és árpa együttes középárát régi mérték szerint 12 frtban állapította meg a közgyűlés, a mi a magasabb árt nem zárja ki. Erre generosus példát adott *Túrkeve*, midőn a buzát 2 frt 60 kr.-ral, az árpát 5 frttal váltotta meg.

Az iskola-ügyekről a tanügyi bizottság általában kedvező jelentést nyújtott be. Tanítók ellen nagyobb vád csak a karczagi egyházból érkezett, melynek két tanítóját fegyelmi vizsgálat alá is vették. A fegyelmi bíróság az illetők megfeddése és a költségekben való elmarasztalása után vádlottakat felmentette. Új tanítóság szerveztetett Madarason, iskolát épített D.-Ványa és T.-Földvár. Nagy örömmel értesült az egyházmegye a *kisújszállási monumentális főgymnasium* épüléséről s a tanácsbírói testületnek arra tett dicsérő észrevételeiről.

Egyes apróbb belügyekről való intézkedés közben szőnyegre került a *karczagi tanári kar* azon kérvénye, mely szerint az illetékes hatóságoknál hasson oda az egyh. megye, hogy a reformáció évfordulója az összes hazai ev. ref. középiskolákban szün- és ünneppá tétessék. Azonban a szép intenczióju kérvény felett az egyh. megye azon ókból nem döntött, mert az a törvényes forumok mellőzésével lett fölterjesztve.

A gyűlést kedélyes közebed követte, melyen számos felköszöntőket mondtak. Éltették többszörösen a ragaszkodás demonstratív nyilvánulásai között *Horthy Istvánt*, kivánták szenvedő nevének mielőbbi teljes felgyógyulását. Toasztot mondtak az esperesre, a jelenlevő más felekezetiükre (Kövérek), Hajdu szolgabíróra, Losonczy Mihályra, Rácz Miklósról, az összes tanácsbírákra, T.-Földvár agg lelkészére, a földvári egyházra, a fel-szolgáló leányokra. —ó.

Még egyszer a szatmári lelkészi állomás betöltése kérdéséhez.

Kedvetlenül veszem a tollat kezembe, hogy röviden válaszoljak Tabajdi Lajos tisztelt kartársamnak közelebb megjelent cikkére, de hát tartozom ezzel magamnak s tartozom a közügynek. Resteltem úzni-fűzni a szót, s így csak a leglényegesebb dolgokra szorítkozom.

A fényes multu szatmári egyház be akarja szüntetni 10 évre egyik lelkészi állomását, hogy annak javadalmából egy új lelkészi lakot építsen. Ez a lényeg, mely felett tisztelt barátommal nem értünk egyet.

Megvallom, engem megdöbbenett a szatmáriak ezen törekvése. Hogy magamat érthetővé tegyem, egy kis visszapillantást kell vetnem a közeli multakra.

A mult év január havában bocsátottak ki a szatmári egyház tekintélyes vezérferfiak egy felhívást, mely szerint az esperesi székhelyet Szatmárra óhajtották helyezni, egyházipolitikai, önkormányzati stb. érdekekből. Igen nyomosan argumentáltak a mellett, hogy az egyh. megyének igen fontos érdeke az, hogy az egyházmegyei központosság Szatmáron legyen, mely város egyházipolitikai tekintetben oly nagy jelentőséggel bír, hogy egy felsőtiszavidéki egyházkerület székhelye csakis Szatmár lehet. Az akkor általam szerkesztett „Reformátusok Lapja“-ban cikkek jelentek meg Szatmár központossága mellett és én nem késtem kijelenteni, hogy igenis erősbítenünk kell Szatmárt a maga missiószerű hivatásában.

Ezek után már semmi sem látszott természetesebbnek előttem, mint az, hogy a szatmári egyik lelkészi állomás megüresedésével azok a tekintélyes vezérferfiak sietve sietnek az esperesi székhely iránt támasztott aspirációikat valósítani, mert ahoz az alkalom mintegy magától kínálkozik. S mi történik? Az esperesi székhely többé szóba se jön, hanem a kettős papságot előbb egyesíteni, majd midőn ez kivihetetlennek látszott, a parókhia rozzantsága indokából az üresedésbe jött állomást 10 évre betöltetlenül hagyni akarják.

Tovább megyek. A mult évi „Ref. Lapja“-ban, midőn én a hatodik egyházkerület székhelyül H.-M.-Vásárhelyt jelöltem meg, a szatmári egyházból „többen“ aláírással nyilatkozatot küldtek a lapba, melyben azt mondják: „... ha abból a tiszántúli kerület kettéválásából csakugyan lesz valami, annak az ujonnan alakuló kerületnek Szatmár-Németi lehet *egyetemes egyházunk magasabb érdekeire való tekintetből* legtermészetesebb központja.“

Hát én azt hittem, azon jámbor hitben éltem, hogy az a Szatmár, mely nemcsak esperesi székhely, hanem egy egyházkerületnek központja s talán épen püspöki székhely is óhajt lenni, az a Szatmár az egyetemes egyház valódi érdekeinek magasabb régióiban keresi a saját fejlődésének támpontjait s erre bizonyosságot is fog szolgáltatni minden felmerülő alkalommal. Dehogy! A legelső alkalommal is önmaga ellen fordul!

Hát nem méltán megdöbbenhetett bennünket ezek után Szatmárnak ez a törekvése!? Ismerjük mi a szatmári egyház sajátos anyagi viszonyait, tudjuk, hogy ott a város fizeti az összes egyházi személyzet évi javadalmát a városi pótdoból; tudjuk, hogy az egyháznak vagyona nincs; egyházfentartási terhet, egyházi adót ott kivetni még gondolatnak is elijesztő, mert mikor ezt megkísérelték egy ízben, igen sok egyháztag kitéréssel fenyegetőzött s átlépni akart más egyházba, hol tárt karokkal várták őket; tudjuk, hogy az egyháznak ott circa 20 ezer forint adóssági terhe van, melyet önkéntes adományokból s bálók jövedelmeiből törlesztget; tudjuk, hogy ott az egyháztanács intelligenciája magas niveauun áll, fel is tesszük róla, hogy kellő buzgósággal intézi az egyház ügyeit; nem is akarunk mi gátat vetni a jó igyekezet elé, — de bocsássanak meg, ha mindezek dacára nem látjuk annyira kétségbeejtőnek, olyan utolsó szükségnek a szatmáriak helyzetét, hogy egy lelkészlak építése miatt az egyik lelkészi állomást, habár 10 évre is, beszüntessék.

A szatmári összes egyházak terhét, mint kegyúr, a város viseli. Hát egy paplak építését nem lehet ott attól a kegyúrtól kérni, várni s kieszközölni? Én azt hiszem, hogy a milyen viszonyban van ott a városi

hatóság az egyházzal, épen nem ütközik nehézségbe azt kieszközölni. S ha a felsőbb forumok ebben akadályt vetnének, meg kell győzni magát a minisztert a felől, hogy a kegyúri terhekhez tartozik az aedifikáció is, nemcsak a dotáció. Ez irányban Szatmáron még csak kísérletet sem tesznek, holott a legtermészetesebb s legelső lépésnek ennek kell vala lennie.

De nézzünk szembe azzal a kérdéssel, hogy Szatmáron egyházi adót kivetni nem lehet, mert a hívek egyrésze kitéréssel fenyegetőzik. Ugyan, hátha a Csáky-féle javaslat törvénynyé válik, mely a felekezetenkülsőséget is szanálja! Beteges tünetnek tartom én azt a szatmári egyházban, ha a vezetők magok bevallják, hogy csak addig lesznek hűek az egyházhoz a hívek, míg egyh. adót nem kell fizetniök. És bocsássanak meg az egyház vezetői, ha azt mondom, hogy ők magok fejlesztik ezt a betegséget.

Hivatalos adatokkal bizonyítom be e vádat. Az országos egyházi közalap pénztárába 10 évvel ezelőtt fizetett Szatmár 400 forintot, ennyit vetett ki önmagára. A lefolyt tíz év alatt ez összeg minden évben alább szállott s a folyó évre már 230 frt 90 kr. van kivette. Németi 10 év előtt 200 frtot, ma 184 frtot fizet. Míg itt csak 16 frt az apadás, Szatmárnál 169 frt 10 kr. Ilyen gyors és tetemes leszállást a közalaphoz aligha látunk az országban még egy gyülekezethöz. Ezt igazolni Szatmár vagyoni alásüllyedésével aligha lehet. Hanem én azt hiszem, hogy ott magok a vezetők igyekeznek a kötelezett terheket minél alább, a minimumra szállítani a hívek vállain, jó indulatból ugyan, de aligha a teherviselés prot. öntudata érdekében. S én felettébb örvendek azon, hogy tisztelt barátom biztosít arról, hogy a szatmári hívek „*lelkében nem apadt meg a buzgóság, áldozatkésztség ere*“, de a jelek után ítélve, nem lehet igazán örvendem a hívek buzgósága felett.

En azt tartom: a kinek több adatott, attól több is kívánatik. Szatmárnak, ottani hitsorsosainknak több adatott úgy a szellemi, mint az anyagi javakból, mint szegénysorsu falusi híveinknek. Van Szatmáron olyan református polgár, a ki egy fél falut megvehetne, s van a szatmári ref. egyháznak olyan szellemi tőkéje, olyan intelligenciája, hogy felér egy traktussal. Hát bizony többet is kívánhatunk tőle. Egy kisded erőteljes egyházunk templomot, iskolát, paplakot épít, 3—4—5 száz lélekszámmal, lelkészt, tanítót fizet ereje feletti áldozattal s a fényes szatmári egyház nem bír építeni egy lelkészlakot, ha csak rá nem veti a kezét a papi javadalomra! Ott van a püspöki Jelentés minden lelkészársam kezében, bizonyítja, hogy kis egyházainkban a hívek mennyit keresnek közmunkával egyházaik javára. Tessék elhinni, hogy sokkal nagyobb az egyházfentartás terhe az apró egyházakban és még sem jut eszébe egyiknek is, hogy a lelkészi állást beszüntesse, sőt minden affiliálási törekvésnek ellenszegül. S most minő példát mutat nekik Szatmár?

De a mi mindezeknél fontosabb s fő szempont alá jön, az Szatmárnak exponált helyzete, szemben az ottani hatalmas klérussal. Szatmáron 50—60 klerikális egyénnel szemben állítottunk eddig 3 rendes lelkészt. Ott nemcsak a szoroson vett lelkészi teendők veszik igénybe kartársainkat. Ott a főgymnasiumban rendes vallásnár az egyik lelkész, egy elláthatja az elemi iskolák felügyeletét mint iskolaszéki elnök, a harmadikra néz a felső leányiskola, s a kath. főgymnasiumban, zárdában tanuló református fiúk és leányok vallásos oktatása. Ezekhez jön a lelkészi iroda, a belmissiói teendők, a társadalmi tevékenység száz meg száz ágazata. Vagy tán ezeket

végezhetik a segédlelkészek is? Végezhetik egy részét, de hogy az időnként változó segédlelkészek vállaira tegyük e terhet épen Szatmáron, hol nagy a felelősség, — ezt nem tartanám helyesnek azon az exponált helyen, hol a másik egyházban 50—60 papi jellegű egyén reprezentál. Ilyen körülmények között kevesbiteni ott a lelkészi állomások számát és épen ma, ez egyházpolitikai válságos időben, — valóban megfontolandó tervezet s bár mennyire megfontolta is ezt a szatmári presbyterium, én nem tehetek róla, ha végzetes szerencsétlenségnek látom féltett érdekeinkre nézve ezt a tervezetet.

Még csak annyit, hogy én nem M.-Túrt, hanem B.-Diószeget hoztam fel praecedens eset gyanánt, hol két évre engedte meg az egyházkerület az egyik lelkészi állás javadalmát parókhialis ház építésére felhasználni. De akár B.-Diószeg, akár M.-Túrt vennénk is praecedensül, bizony azok az egyházak nem hasonlíthatók Szatmárhoz felekezetenkülsőségek tekintetéből, sem az idő — mikor azoknak az egyházkerület vakanciát adott — nem hasonlítható a mai válságos időhöz.

Arra a vádra, hogy előbbi cikkemben nem tanúsítottam elég hűséget és gondosságot a szatmári viszonyok ismertetésében, s „*ügy odavetőleg*“ említettem Szatmár indokait, — nem reflektálok. Méltánylom Tabajdi kartársam nehéz helyzetét e fölmerült kérdésben s nem veszem tőle rossz néven, ha legtisztább s legérdektelenebb intencióimat is sötét színben látja. Engem a szatmári egyház e kérdésében egyedül a közérdek vezet s a dogma természete szerint kezdettől fogva kizártnak tartottam magam részéről minden ambíciót a szatmári állomásra. Bárhogyan döntsön e kérdésben az egyházkerület bölcsessége, az engem teljesen megnyugtat, — mert én megvettem, a mire meggyőződéseim ösztönözött. Kényelmesebb dolog lett volna hallgatnom, de ezzel tartoztam az én erős kálvinista öntudatomnak.

S most leteszem a tollat e tárgyban. Béke velünk!

Biki Károly.

Rövid válasz

a Debr. Prot. Lap 39. számában megjelent „Nyilatkozat“-ra.

A „Debreczeni Protestáns Lap“ 39. számában egy „Nyilatkozat“ című közlemény jelent meg, melyben a nyilatkozó többek hozzá intézett kérdéseire kívánván megfelelni, jónak látta a n.-bányai ev. ref. egyházmegyében viselt főjegyzői állásáról lett lemondásának indokait nyilvánosságra hozni.

A lemondás indokai annak idején az egyh. megyei közgyűlés előtt felolvastattak, úgy, miként a „Nyilatkozat“-ban le van írva. S bár az indokolásnál éreztem az első sorban ellenem irányzott tördőfés mérgét s bár alapos megjegyzéseim lettek volna az indokolásra, hallgattam, bizván a tények mérlegelését, az ügyek folyását különben is jól ismerő gyűlési tagokra.

A lemondási indokok a „Nyilatkozat“-ban ama szűkebb körből okra vagy ok nélkül a nyilvánosság piaczára hurczoltatván, kénytelen vagyok azokra egy pár rövid észrevételt tenni, annyival inkább, mert nyilatkozó közleménye végsoraiban, indokai két első pontjára nézve kommentárról és a sorok közötti olvasásról is beszél, melyek által tág tért nyit a különféle véleményeknek s esetleg gyanúsítgatásoknak.

Azt mondja S. J. úr az indokolás első pontja alatt, hogy a közelebbi években egyházmegyénk ügyei nem úgy folytak, mint az ily testület méltósága és feladata igényli.

En megvallom, nem szoktam s épen ezért nem is tudok a sorok között olvasni és valóban nem tudom, hova czéloz a cikkíró; mert hiszen köztudomás szerint egyházmegyénk semmi ügye fennakadást soha egy perczig sem szenvedett, minden dolog folyt és foly a maga rendes útján; egyházmegyénk sem szellemi, sem anyagi tekintetben nem maradt hátrább más egyházmegyéknél; s itt bátor vagyok az egyházmegye részrehajlatlan nagy többségére s az egyházkerület jegyzőkönyveire hivatkozni. Nem szenvedett tehát egy hajszálnyi csorbát sem az egyházmegyének — mint testületnek — méltósága, sőt feladatának minden időben kellő mértékben megfelelt.

Igaz az, hogy az esperes személye megtámadtatásoknak volt egy időben kitéve, de hiszen ez — mint a tapasztalat bizonyítja — nemcsak az esperesnek, de minden közhivatalnoknak lehet olykor szomorú osztályrésze és semmiképen nem eshetik az egyházmegye méltóságának rovására.

De tegyük fel, hogy az egyházmegye ügyei rosszul folytak; kérdem, elég ok-e ez arra, hogy valaki elhagyja fontos órállomását, most különösen, a midőn egyházunk minden hű fiának támogatására sokszoros szükségünk van, s nem az-é inkább kötelességünk, hogy az ügyek helytelen folyását megakadályozzuk s rendes menderben való vezetésére minden erőnket latba vessük.

A nem mindig jó forrásból származó ellentétes hírek daczára, készséggel ismerem el, hogy megtámadtatásom idején cikkíró úr sorompóba lépett az igazság érdekében s ekként az ellentéteket kiegyenlíteni igyekezett, de nem ismerhetem el azt, hogy ezért méltatlan gyanúsítást és bántalmazást kellett volna szenvednie. Hiszen, hogy a főjegyző urat mi mindannyian tiszteltük és szeretjük, ennek nyilvános bizonyossága közelebb főjegyzővé történt majdnem egyhangú újbóli megválasztása.

A mi már a cikkíró úr azon neheztelését illeti, hogy „a tanácsbírói testület sérelme feledésbe ment“, ezért ne tessék senkit okolni; hiszen köztudomású dolog, hogy a neheztelt ügy az egyh. kerületre föl lett terjesztve, s hogy ez ott rekedt, annak oka a tanácsbírói kar békeszeretetében keresendő s ezért a felelősség nem engem, vagy legalább nem egyedül engem terhelhet.

A lemondás indokolásának 2-ik pontjánál azt mondja cikkíró úr, hogy egyházmegyénk több elvi határozatával egy nagyobb tekintélyű egyh. megyei képviselő ellenkező állást foglalt el a felsőbb egyházi hatóságok körében s ezen ellentétes állást egyh. megyénk az újabb választás tényével egészen magáévá tette, s mert cikkíró úr egyéni meggyőződését fel nem adta s elvi kérdésekben azzal ellenkező szellemű határozatokat jegyzőkönyvezni lelki ismerete tiltja: tehát lemond. Erre vonatkozólag rövid észrevételelem csak ennyiből áll:

Nincs jogunk senki egyéni meggyőződését gáncsolni s ha valamely különben jóra termett derék és buzgó tagját egyházunknak a mienktől eltérő vélemény vezérli az elvek harcában s a mienktől eltérő úton reményli megalkotni egyházunk jövő boldogságát: ebből nem az következik, hogy oda hagyjuk a zászlót, mely alatt eddig küzdöttünk, hanem inkább az, hogy kétszeres buzgalommal ragadjuk meg a zászló nyelét s férfias bátorsággal küzdjünk elveink védelmében végső lehelletünkig.

A végső pont alatti indokolásra nem is szólok, mert meg vagyok győződve, hogy a jegyzőkönyv közgyűlésen leendő hitelesítése érdekében felszólaló atyafiakat nem rosszindulat vezette, a régen dívó s szerintök jobb, azon gyakorlatot akarták felújítani, hogy az első napi és fontosabb ügyek jegyzőkönyvei ott a közgyűlés színe

előtt hitelesíttessenek, mint ez a kerületi gyűlésen is szokásban van.

Nézetem szerint tehát — megenged a cikkíró úr, ha nyíltan kimondom — nincs indokolva a lemondás, vagy legalább az indokolás nem olyan, mely okul szolgálhatna egy munkabíró férfiú visszavonulására.

Ne érzékenykedjünk tehát felettébb, ne különösen akkor, mikor a vészharang zúgása hangzik körülünk. Veszély idején kicsinyes ok ne indítson fegyverlerakásra, s ha a cikkíró úr csakugyan úgy látná, hogy egyházmegyénk ügyei nem a kívánt és óhajtott mederben folynak: legyen ez kétszeres indok arra, hogy egyházmegyénk kormányrúdjá mellé állva, ismert erélyét és tehetségét igyekezzék egyházunk hasznára érvényesíteni s kipróbált munkabíró erejével segítsen egyházmegyénk hajócskáját a béke, egyetértés, szellemi és anyagi felvirágzás révpartjaihoz elvezérelni.

Kevesen vagyunk; nem elvonulni, hanem előtérbe lépni s küzdeni kötelességünk . . .

Az egyházmegye bizalma kereste meg a főjegyző urat s felhívta lemondása visszavételére s főjegyzői állása újbóli elfoglalására; erre kéri barátja

Bencsik István,
esperes.

IRODALOM.

Ünnepi és Évszaki Egyházi Beszéd. Irta néhai Révész Bálint. Sajtó alá rendezte és kiadta Csiky Lajos debreczeni ev. ref. theol. akadémiai tanár. IV. kötet. Ára 2 frt 25 kr.

(Folyt. és vége.)

18. Téli (erős, hideg idő alkalmával.) A. i. Jób. 37. 5—9. — Vizsgáljuk a tél, különben zordon, sötét színű képét, s vegyünk abból magunknak üdvös tudományt, bölcseséget. 1. Magasabb eszme szempontjából tekintve a tél nagyszerű képét, úgy tűnik az fel, mint Isten kezének műve, Isten bölcsességének, jóságának bizonyossága. 2. Úgy tűnik az fel, mint földi örömeink s munkásságunk változatos jelene. 3. Úgy tűnik az fel, mint a halálnak borzasztó képe. — E szép költői nyelven írott beszéd e kötetnek talán leghosszabb — mert 9 nyomott levélre terjedő — de egyik legértékesebb darabja. Ízlelítőül az 1-ső részt bezáró felsóhajtást ide iktatom: „Jó Teremtőm! Ha hát éltem felett is felborong a nyomorúság hirtelen tele; ha örööm virágait is letépi a bánat forgó szele; ha boldogságom derült egére bú ködfellege borúl; ha ajkaimon szívzaggatólag zúgnak, mint tépő északi szél, a jajsavak; ha arczomon gyászfátyol terül, mint hószőnyeg a föld kebelén; ha szemeimre könyök sötét gyöngyei nehezdednek, mint jég a folyók vizeire: tudom, hogy ez is a te kezeid műve s a te hatalmad hozza reám e kietlen változást; tudom, hogy ez is a te hatalmaságodnak, jóságodnak bizonyossága, és e hitben megnyugvást, vigasztalást, reményt találok, mert tudom, és hiszem, hogy a mely kéz hozza reám, az el is veszi rólam e kedvetlen változást; tudom és hiszem, hogy te Atyám vagy ekkor is, és bölcsen, jól cselekszel velem, ha nyomorúságot, bánatot, szenvedést bocsátasz is reám, hogy erkölcsöm tisztuljon, mint télen a levegő, ezekben; hogy szívem az erényre, mint a föld a tél komor szakában, termékenynyé tétessék ezek által; hogy lelkem üdvé megőriztessék ezek borujában a testi szenvedélyek ártalmas hevétől, a földi gyönyörök vakító fényétől; hogy reám szebb, örök tavasz virulhasson az

élet viszontagságainak elviharzása után. Azért hát ekkor is Isten utait látva, így énekelek a zoltár-íróval: *nagyok az Urnak cselekedetei, nyilvánvalók mindazoknak, kik azokban gyönyörködnek, áldott legyen az ő dicsőséges neve mind örökké.* (Zsolt. 111: 2; 72: 19.)

19. *Téli.* (Soká tartó tél idején.) A. i. *Jób. 38: 32, 33.* Keressünk e feltett kérdésekre 1. megszegyenítő, 2. megnyugtató, felemelő feleletet. A megszegyenítő felelet az, hogy az idő változásait, a különben sokat tehető ember nem igazgathatja. A megnyugtató, felemelő felelet az, hogy Isten az, ki megváltoztatja az időket és az időknek rézeit.

20. *Téli.* (Lágy, olvadó idő alkalmával.) A. i. *Zsolt. 147: 5, 15, 16, 17, 18.* E beszédben a szerző az alap-ige egyik részét a természetre, a másik részét a lelki erkölcsi világra alkalmazva, két részben szól Isten hatalmáról, s buzdít az előtt meghajlásra, megtérésre.

21. *Farsangi.* A. i. *Mát. 19: 3—6.* E felosztás nélküli beszéd a házaselet könnyelmű felbontása ellen szól, a háborgást leggyakrabban előidéző körülmények felsorolásával s buzdít a tiszta, békés családi élet követésére.

22. *Farsangi.* A. i. *Préd. 2: 2.* I. *Lehet-e szabados s magában véve ártatlan dolognak tartani a vigasságot?* Igen; mert örömeire hív a természet, a társaságos élet egyiránt és sem az okosság, sem a vallás szava nem tilt el minket a társas élet örömeitől, nem zár ki a mulatságok helyeiből. — II. *Meddig lesz a vigasság szabados és ártatlan?* Addig, míg annak kedvelése mérsékelt, és szenvedélylyé nem válik; míg annak örömei tiszták és az erkölcsiséget nem veszélyeztetik.

23. *Farsang utolsó vasárnap.* A. i. *Máté 14: 6—11.* Mily gyászos következményei vannak annak, ha a vigasságok helyeiből kirekesztetik a vallás — mint Keresztelő János Heródes által tömlöczbe vettetik, — hogy elnémuljon az igazság szája. Elsőben is a buja gerjedelmet látjuk ama történelmi rajzban felkelni Heródes szívében, felkelni egy leány bájos tánca látására. II. Egy meggondolatlan fogadást látunk ama történelmi képen a buja gerjedelem által előidézett Heródesben, mely szerint esküvéssel igéri, hogy valamit kérne a leány, megadná neki.

24. *Bőjti bünbánati vasárnap.* A. i. *Lukács 18: 10—14.* A farizeusról és publikánusról szóló példabeszédet alkalmazza e beszéd 1. a keresztyén felekezetek, 2. a saját hitfelekezetünk tagjai közt levő különbségre. Az első részben szól a testi bőjtről, kimondván, hogy akár eredetét, akár az erkölcsi életre hatását tekintjük meg a bőjtnak, egyik esetben sem fogjuk azt a keresztyén lényegében gyökerezőnek s annak lelkével meg egyezőnek találni. A második részben az álkegyeskedőket az igazak ellenébe állítván, megismerteti az élet felsorolt egyes cselekedeteiben a lelki, az egyedül helyes bőjtöt.

25. *Bőjti urvacsora osztáskor.* A. i. *Máté 4: 1—2.* Reánk nézve épen a szent vacsora eszközli azt, mire Jézus a pusztába elvonulás és bőjtölés által készült, hogy tanuljunk és birjunk megküzdeni a test és világ csábításaival és futni a cél felé, mely előttünk van. 1. *A keresztyén erényes életben való gyarapodásra csendes magunkba szállás, magunk megpróbálása kívánatik.* S ezt nem a testi bőjt, sokkal inkább a Jézus által szerzett szent vendégség s az abban való részesülés eszközli, melyről azt mondja Pál apostol: *próbálja meg minden ember magát.* stb. 2. *A keresztyén erényes életben való gyarapodásra nagy önmegtagadás kívánatik.* És vajjon a bőjt bírhatja-e az embert ön-

megtagadásra? Avagy nem sokkal inkább felkölti és erősíti-e bennünk az önmegtagadást az urvacsorája, hol annak életére és halálára kell gondolnunk, ki az emberiség legszentebb ügye győzelméért élt és halt? stb.

26. *Bőjti urvacsora osztáskor.* A. i. *Máté 9: 14—15.* 1. Vajjon bőjtölhetnek-e a vőlegény ágyasházának fiai, míg velök vagyon a vőlegény? (Velünk is velünk van és hívogat asztalához). 2. Eljönnek a napok, mikor elvételük tőlük a vőlegény és akkor bőjtölnek (a szenvedések, üldözések napjaiban).

27. *Bőjti vasárnap.* (nagypéntekhez közel) A. i. *János 16: 7, 8.* Jobb nektek, hogy elmenjek, mert ha el nem menedek stb., merítsünk ezekből vigasztalást,

1. ha tőlünk is sokszor elszáll a jólét és boldogság, 2. ha elesni látjuk az igazság bajnokait s velük együtt megbukni a szent ügyet.

3. há elvételük tőlünk, a kiket szeretünk.

28. *Tavaszi.* A. i. *Préd. 1: 5, 6.* 1. Isten lételetét, dicsőségét hirdeti az új tavasz. 2. Vigasztalásra és reménységre serkent a télből fejlődő tavasz. 3. Arra tanít minket a tavasz, hogy a természetben lépcsőnként megy a tökéletesedés s minden szépnek és jónak magva, annak ellentétében van elhintve. 4. Ugy nézhetjük végre a tavaszt, mint a nevelés és élet példázó iskoláját.

29. *Tavaszi.* A. i. *Zsolt. 104: 27—30.* 1. A szent lecke szavai semmiségünk, tehetetlenségünk érzetét költetik fel bennünk. 2. Sorsunk változatosságára, s ebből meritendő tanulásra tanítanak a zoltár-író felvett szavai. 3. Erkölcsi romlottságunkra, a természettől messze maradásunkra emlékeztetnek minket a zoltár-író felvett szavai.

30. *Virágvasárnap előtti vasárnap.* A. i. *Ján. 7: 6—10.* 1. Jézusnak amaz ő ideje még nem jött el, a mi időnk pedig mindenkor jelen van. Jelen van, hogy felmenjünk az ünnepre, mert senki sem ígérhet itt magának sem napokat, sem esztendőket, de csak perczeket sem. Ő azért nem akart felmenni az ünnepre, mert tudta, hogy a munka, mely reá bízott még nincs elvégezve; mennyivel inkább éreznünk kell nekünk, hogy bár meddig éljünk is e földön, a mi munkánk sincs, nem lehet elvégezve. S ha ő épen azért nem akart felmenni az ünnepre, hogy munkáját elvégezhesse: nekünk épen azért kell feljőnnünk, hogy itt munkánkat elvégezzünk tanuljunk. — Jézus azért nem akart feimenni az ünnepre, mert tudta, hogy őtet gyűlöli a világ, s nem akarja, hogy idő előtt megfognák, megölnék őt ellenségei. S nem ez történik-e ma is ő vele? Azért kell feljőnnünk minden ünnepnapra, hogy tisztuljunk bűneinkből stb. 2. Minekutána felmentek volna Jézus atyafiai, ő is felmene az ünnepre, de nem nyilván, hanem úgy, mint titkon. Így van ma is.

Ime ezen beszédek tartalmazza ezen kötet, melynek előszavában a kiadó így nyilatkozik e beszédekről: „Az ezen kötetben kiadott beszédekből mindenki érezni fogja a nyugvó poraiban is áldott emlékü nagy ember szelid lelkének lehelletét. Nem ragaszkodnak e beszédek a homiletika merev szabályaihoz; hiában keresnénk ezekben művészileg alkotott dispositiókat: de ott van munkájában a nép lelki java iránti lángoló buzgalom, s kitűnik mindenikből az, hogy szerzőjük mennyire ismerte a bibliát, s annak örökértékű kincseit mily jól tudta hűveinek tanítására, építésére alkalmazni. A „nagy imádkozó“ Révész Bálintot e kötet könyv, meggyőződés szerint, új oldaláról fogja megismertetni. Nagy volt ő, mint hitszónok is.“ — Igaz állítások, melyekről az e kötetet elolvasó kétségtelenül meggyőződhetik. A szívből imádkozó Révész Bálint e kötetben a szívből beszélő

Révész Bálinttá válik. Beszédében is szíve, lelke tükröződik, mely szeretetből cselekszik; oktatás mellett javítani akar; folyvást életet fest, életre alkalmaz, s lelke annyira benne él a szent könyvben, hogy győző állításait a szent könyvből veszi.

Méltó, bizony méltó, hogy a lelkészek vennék meg és tanulmányozzák a Révész műveit.

Dávidházy János.

Emlékbeszéd Szücs István level. tag felett.
Ballagi Géza 1. tagtól. Olvastatott a M. T. Akadémiának 1893. június 26. összes ülésén. Ára 30 kr. B.-Pest, kiadja a m. t. akad. Szerző, a ki tudvalévőleg a sárospataki testvériskola jeles jogtanára, a nála megszokott ügyességgel és avatottsággal ad hű képet Szücs Istvánról, a ki egykor a debreczeni főiskola jogtanára, életének utolsó éveiben pedig a debreczeni ref. egyház főgondnoká volt. A minket közelebről érdeklő emlékbeszédből, mihelyt terünk megengedi, részleteket fogunk közölni.

A lovagi intézmény. Irta *dr. Zsindely István*, a sárospataki jogakadémián a jogtörténelem és jogbölcset ny. r. tanára. Budapest. Kókai Lajos könyvkereskedése 1893. Ára 1 frt 60 kr. Szerző, a ki lelkiismeretes buzgalommal igyekezett felhasználni a külföldi irodalom idevonatkozó szolgáltatásait, értékes munkát végzett, a mely hasonló monografiákban felette szegény irodalmunkban mindenesetre számot tesz, annyival is inkább, mint-hogy a középkor e jellemző s felette érdekes intézménye, eredetét és természetét illetőleg nálunk megvilágosítva egyáltalán nem volt. S habár itt-ott, főleg az intézmény keletkezésének kifejtésénél, észrevehető nehézségekkel kellett szerzőnek megküzdenie, de a tartalom kívül könyvét csinos és magyaros előadása által is vonzóvá tudta tenni. Ajánljuk olvasóink figyelmébe.

A párviadal kérdéséhez. Irta *dr. Horváth Ödön* dékán-tanár az eperjesi jogakadémián. Eperjes. Kósch Árpád könyvny. intézete. 1893. Szerzőnek még 1887-ben jelent meg „A párviadal történeti, jogbölcseti és tételes-jogi szempontból“ című munkája, a mely általános elismeréssel találkozott úgy alaposságát, mint intenczióját tekintve. Ezt az elismerést szerző mostani munkájától sem tagadhatjuk meg, a melynek megírására alkalmat szolgáltatott, a mint látszik, a napokban Nagy-Váradon előfordult tragikus párhaj-eset, és a melynek e társadalmi ferdeség ellen való küzdelem képezi nemes célzatát. Éles kritika tárgyává teszi szerző többek közt azt a két bírói ítéletet, a melyek egyike a párviadalra alkalmazott büntetés kiszabásánál a „*társadalmi kényszer*“ enyhítő körülménynek vette, rámutatva arra is, hogy a *bátorság* és a *társadalmi kényszer* nem fér meg együtt, mert hogy lehetne bátornak tartani azt, a ki csupán kényszerből, tehát félelemből tesz valamit s gyávának azt, a ki e kényszernek ellen tud állani?! Egy másik ítélet, a melylyel szerző szintén foglalkozik, azt vette enyhítő körülménynek, hogy a párviadalnál egy *becsületbirósági határozat* készítette a feleket ügyöknek ez úton való elintézésére. Ezzel kapcsolatban kimutatja szerző, hogy a becsületbiróságoknak egészen más lenne a feladatuk. Ismerteti továbbá M. Terézia egy idevonatkozó pátensét, az egyház álláspontját s a becsület tisztultabb felfogását sürgeti. Az egész művön a humanizmusért való nemes lelkesedés vonul végig. A társadalom tehet e baj ellen

legtöbbet s azért is óhajtjuk, hogy e könyvek megszerzése által minden körben tisztultabb nézetek terjedjenek el a párhaj felől. Mellesleg megjegyezzük, hogy alig két éve annak, miszerint a debreczeni ref. akadémia tanárokara egy pontot illesztett be az akad. fegyelmi szabályok közé, mely szerint a ki párhaját vív, valakit erre felhív vagy ilyen felhívást elfogad, az akadémia kötelékéből kilépettnek tekintetik. Ezt az egyházkerület is jóváhagyta. Volt azonban olyan „organuma“ is a „közvéleménynek“, a mely ebben vaskalapot látott. Mindkettő társadalmi akció volt, csak-hogy ellentétes. Hogy ma vajjon mit mondanak azok a fentisztelt organumok, nem tudjuk; de annyit láttunk, hogy azóta koszorút vittek N.-Váradra s erősen tiltakoznak ama középkori brutalitás ellen.

Alkotmánytan polgári és felső népiskolák, tanítóképezdek s más hasonfokú tanintézetek és magánosok számára. Jánosi Ferencz munkája nyomán egészen ujonnan írta *dr. Bacsoni Lajos* jogakadémiai tanár. Budapest, 1894. Lampel Robert (Wodianer F. és fiai) cs. és kir. udv. könyvk. kiadása. E munka megírásánál eredetileg átdolgozás volt célba véve; de minthogy a Jánosi-féle kézikönyv nagyon rövidnek és hézagosnak látszott: annak tulajdonképen csak a beosztása, a fejezetek címei tartattak meg, de még az sem minden változtatás nélkül. Egyébként a munka teljesen új és önálló. Ajánljuk az érdeklődők szíves figyelmébe. Ára füzve 70 kr., kötve 84 kr.

A polgári jogok és kötelességek ismertetése. Irta *dr. Seidel Pál*. A hetedik kiadást átnézte *dr. Bacsoni Lajos* jogakad. tanár. Ára kötve 24 kr. Elemi népiskolák számára ajánlható.

Zsoltárátdolgozások.

5. Zsoltár.

*Ur Isten az én hő imámnak
Kérlek, nyisd meg füleidet
És hallgasd meg kérésemet;
Szívem epeszti szörnyű bánat
Érted, utánad.*

*Tekintsd meg forró esdeklésem,
És halld meg kiáltásaim,
Midőn lelkem sóvárgva, im
Jóságodat hirdetni készen,
Tied egészen.*

*Jókor reggel meghallgatsz engem
Uram, még viradat előtt,
Idejébb, mint a nap feljöti
Midőn keservemet kitárom
S kegyelmed várom.*

*Mert te egyedül vagy oly Isten,
Kinek a gonoszság nem kell*

*És a ki bűnben vesztegel
Nem juthat semmiképen hozzád,
Retlegi orcsád.*

*A vakmerő kevély s hitellen
Nem állhat meg színed előtt,
Gyüölöd az incselkedőt,
Szó- s hitszegést az emberekben
Büntetsz kegyellen.*

*Hány rágalmazó csalárdra
Lesújt boszúálló kezéd
És ki vért ontva vétkezett
Szégyenhalálnak jut sorára,
Az vélke ára.*

*De én, őszinte régi szolgád
Bálran jövök templomodba
És imádlak szent házadban
Zengvén jóságod drága voltát,
Építetek oltárt.*

*Légy hát oltalmazóm, vezérem;
Rémítsd meg ellenségimet,
Hogy meg ne szégyenítsenek;
Ösvényeden hogy célom érem,
Engedd remélnem.*

*Példámon mind, a kik nemesbek,
Bizalmukat benned vetik
S törvényed szívből követik:
Nagy boldogan fényes nevednek
Hálát rebegnek.*

*Zengvén: az Ur gazdag kegyelme
Hatalmas bástya, hív paizs;
Szövétnékünk irgalma is;
Minden bajunkban védelemre
Kész segedelme.*

Debreczen.

Dr. Varga Bálint
főgymn. tanár.

Zsinati törvényeink.

Az utóbbi zsinat által alkotott törvények a vallás-és közokt. miniszternek f. évi szeptember 14-én 42.820. sz. a. kelt, s a zsinati elnökséghez intézett leirata szerint * királyi szentesítést nem nyert, hanem a következő észrevételekkel küldetett vissza:

* Csodálkozunk rajta, hogy egy egész hónapnak kellett lefolynia addig, a míg a kifogásokról csak hírlapi tudósítást is olvashattunk.
S z e r k.

„Az egyházalkotmány 5-ik §-a intézkedik az államhatalom segédkezésének igénybevételéről. E §-ban elősoroltatnak mindazon esetek, a melyeknél az állam segédkezést nyújt; netáni félreértések és tév-magyarázatok kikerülése végett szükséges ezen §. utolsó bekezdése helyett, mely így hangzik: „az állam és hatóságai a végrehajtásban való segédkezést meg nem tagadhatják és kötelesek saját közegeik által azt fogatosítani“ — egy új pontozatban határozottan kiemelni, „hogy az államnak és hatóságainak segédkezése és a végrehajtásnak a hatósági közegek által való fogatosítása csakis ezen §-ban meghatározott esetekben és terjedelemben biztosítottatik.“

Kiegészítést igényei továbbá a 103-ik §., a melyben felsoroltatnak az egyházközségek által fentartott kisdédóvóák és népiskolák fölött álló hatóságok a nélkül, hogy az 1891. évi XV. t.-cz. 22. §-ában meghatározott *felügyelő-bizottság* érintetnék. Ez pótlólag szintén felemlítendő, mert ha a községben felekezeti népoktatási tanintézet nem volna, akkor a felekezeti kisdédóvoda, vagy menedékház igazgatására meg kell alakítani a törvény értelmében (1891. XV. t.-czikk 25. §.) a felügyelő-bizottságot.

Módosítandó továbbá a 408-ik §., mely az egyesek és társulatok által felállított ev. ref. felekezeti jellegű magán-, vagy nyilvános népnevelési és oktatási intézetekről szól.

Nem maradhat az meg jelen szövegezésével azért, mert az 1868: XXXVIII. t.-cz. III. és IV. fejezete határozottan intézkedik a magán-iskolákról és azokat az állam közvetlen felügyelete alá helyezi; a miből következik, hogy addig, míg az egyesek és társulatok az általuk felállított népnevelési és oktatási magánintézetet a felekezethez át nem adják, annak a hivatott törvény értelmében megállapított szorosabb állami felügyelet alatt kell állania; mert különben, ha az érintett törvényen rés töretnék az által, hogy egyesek és társulatok is állíthatnak és tarthatnak fel felekezeti jellegű iskolát, a hitfelekezeti iskolai fentartóknak a törvény által biztosított nagyobb önrendelkezési ügykörrel, mint az a 408. §. első bekezdésében kimondatik: — akkor a magán- és társulati iskolák idővel mind kivonhatnák magukat az államnak a törvényben contemplált közvetlenebb és szigorúbb felügyelete alól. Ezeknél fogva a kérdésben forgó 408. §. első bekezdése olyképp volna szövegezendő, hogy: „Az egyesek, vagy társulatok által az 1868: XXXVIII. t.-cz. III. és IV. fejezetében foglaltakhoz képest felállított népnevelési és oktatási intézetek az egyház felügyelete alá is helyezhetők ugyan, de a felekezet által gyakorolt felügyelet az államnak a fennálló törvényekben az egyesek, vagy társulatok által fentartott iskolákkal szemben biztosított jogkörét semmiben sem érinteti.

A 424. §. szerint felsőbb népiskolákban tanítóságra oly egyének nyerhetnek képesítést, a kik az elemi iskolai képezde tanfolyamának elvégzése után vagy a felső népiskolai tanítóságra készítő állami tanfolyamot is elvégezték, vagy pedig valamely felsőbb tanintézetben legalább két évig tanulták azon tárgyakat, melyek tanítására képesítettni akarnak. Ezek kötelesek valamely főiskolánál képesítő vizsgálatot tenni.

E §. jelen szövegezésében el nem fogadható, mert az 1868: XXXVIII. t.-cz. 13. §-a értelmében a felső nép- és polgári iskolai tanítóságra képesítő vizsgálatok csakis tanítóképezdékekben tarthatók, nem pedig — mint e §-ban czéloztatik — valamelyik főiskolában; a főiskola lehet főgymnasium, jogakadémia, theologiai intézet stb.

Ennélfogva e §. olyképen volna módosítandó és szövegezendő, hogy „felsőbb nép- és polgári iskolákban tanítóságra oly egyének nyerhetnek képesítést, a kik az elemi iskolai képezde tanfolyamának elvégzése után vagy a felsőbb nép- és polgári iskolai tanítóságra készítõ állami tanfolyamot is elvégezték, vagy pedig valamely felsőbb tanintézetben legalább két évig tanulták azon tárgyakat, melyek tanítására képesítettnek akarnak. Ezek azonban kötelezvék az e czélra szervezett bizottság előtt valamely felső nép- és polgári iskolai tanítóképezdében az 1868: XXXVIII. t.-cz. 13. k-ának megfelelőleg képesítő vizsgát tenni.“

A 466. §. második bekezdése, mely így hangzik: „kivételesen alkalmazhatók rendes tanárokul oly egyének is, kik a tudományos irodalom terén, vagy a tudomány gyakorlati művelésében kiváló bizonyosságát szolgáltatják az illető szakban való képzettségüknek. Ily egyének azonban alkalmazásuk esetén tartoznak 3 év alatt a tanképesítő vizsgálatot letenni,“ — ellentétben áll a középiskolai törvény 29. §-ának határozmányával.

Az 1883. XXX. t.-cz. 29. §-a értelmében ugyanis rendes tanáru csak tanárképesítő vizsgálatot tett egyén alkalmazható; a 30. §. szerint pedig, míg valakinek tanári oklevele nincs, csak helyettes tanár lehet.

Ennélfogva a 466. §. második bekezdése, mint egy érvényben álló törvényes határozmánynyal ellenkező intézkedés, törlendő volna.

A 495. §-ra, mely azt rendeli, hogy a tanítás rendjét, rendtartását az egyházkerület szabályrendelettel állapítja meg és e szabályrendelet a konventnek bemutatandó, — meg kell jegyezni, hogy a jogakadémiák tanrendje jóváhagyás végett a közoktatási kormányhoz felterjesztendő. Ez úgy volt eddig is és ezt az 1890/1. XXXVI. t.-cz. alapján is követelni lehet. Ennélfogva a szóban levő 495. §. végpontja azzal lenne megtoldandó, hogy „azon tényleges gyakorlat azonban, hogy a jogakadémiák tanrendjei a vallás- és közoktatásügyi miniszternek bemutatandók, a fennebbiek által érintetlenül hagyatik és fentartatik.“

Kun Bertalan, a tiszáninneri ref. egyházkerület püspöke, a zsinat világi elnökével egyetértőleg a jelzett kifogások tárgyalása végett a zsinatot f. évi november 14-ik napjára összehívta s erről a tiszántúli ref. püspöki hivatal is már értesítettet. Bizony, elég baj, hogy a mint több oldalról is felemlített, ilyen jelentéktelen teendő miatt 5—6 ezer forintot kell egyházunknak elköltenie. A bajnak oka pedig az a felületesség, a melylyel mondhatni az egész iskolai ügy a zsinaton tárgyalatott és elintéztetett, s az az általános tapasztalható divat egyházi közéletünkben, hogy a tanügyi kérdések tárgyalásánál és eldöntésénél a tanférfiak befolyását és meghallgatását többé-kevésbé fölöslegesnek kezdik tekinteni. Pedig ma már sem a parlamenti routine vagy épen miniszterség, sem a theologia egymagában nem elég a mindentudósághoz, e nélkül pedig még a mindenhatóság sem sokat ér.

KÜLÖNFÉLÉK.

— Az izraelita vallásról szóló ismeretes törvényjavaslatot tárgyalta le a napokban a képviselőház közoktatásügyi bizottsága. Tódor József kanonok volt az ellenzők egyike, a ki azonban az egyenjogúsítást nem kifogásolja, sőt azt az érdekes nyilatkozatot tette, hogy „az az általános felfogás, hogy az izraelita vallás egyenjogúsítása a keresztyénség negációja lenne, a javaslat

alapelveivel és princípiumával ellentétben áll.“ Ez a beszéd nem is tetszik a M. Államéknak, mert „a dolog még is csak úgy áll katolikus szempontból, mondják ők, hogy a ki a zsidó vallás egyenjogúsítására törekszik, az megtagadja a keresztyén vallás fensőbbiségét, isteni mivoltát s annak tulajdonképeni lényegét is. Ezt illik tudni minden katolikus embernek.“ A mit Tódor elfogadhatónak nem tart, az a viszonyosság a keresztyén és az izraelita vallás között, a mi a kölcsönös áttérést teszi lehetővé. Leghatározottabb ellenzője a javaslatnak Okolicsányi függetlenségi képviselő volt, a ki elfogult felekezetieskedő, retrográd felfogás tekintetében semmi kívánni valót nem hagyott fenn; ő az egyenjogúsítást is feltételhez köti, a viszonyosság kérdésében pedig Tódorhoz csatlakozik. Az egészben csak az a sajnálni való, hogy épen protestáns ember vállalkozott erre a gyanus oppozícióra. A bizottság többi tagjai a javaslat mellett nyilatkoztak; közöttük Kiss Albert debreczeni ref. lelkes s képviselő is, a ki ezuttal egészen a józan liberalizmus álláspontjáról beszélt, kiemelve azt, hogy az egyházpolitikai törvényjavaslatok a protestáns egyházra semmi hasznot nem hoznak s ennek folytán ő ezeket más szempontból, a magyar állam egysége szempontjából fogja fel s e czél érdekében áldozatra is kész. A javaslatot elfogadja, de a polgári házasság kapcsolatos életbe-léptetését sürgeti. — Abban teljes igazság van, hogy azokból a javaslatokból közvetlen haszon a prot. egyházra nem háramlik, legalább egyelőre nem. De tagadhatlan erkölcsi haszon van elveinknek diadalában, s elmaradhatlan anyagi előnyöket is remélhetünk az állam és egyház között lévő viszonyok szükségképi átalakulása folytán, a mint arra rámutatni más helyen is alkalmunk volt. Azon javaslatokat tehát prot. egyházi szempontból sem tarthatjuk még közönyöseknek sem. A M. Á. azzal a megjegyzéssel kíséri Kiss Albert felszólalását, hogy „denique a protestantizmusnak ott kezdődik a vallási szempont, a hol — a haszon.“ Mi meg csak annyit mondunk, hogy örülünk az olyan beszédnek, a milyent K. A. hangoztatott, csak azt óhajtanók, hogy ide haza nekünk is jutna már egy kissé több abból a nemes liberalizmusból s az emelkedettebb felfogásból közügyeink intézésében.

— Görömbei Péter t. barátunk és munkatársunk indítványát, a melyet vezércikkünkben kifejt, e helyen is ajánljuk a napokban összeülő egyházkerületi közgyűlésünk figyelmébe. A debreczeni főiskola története, jól megírva, mondhatni azonos a magyar reformáció és a hazai tanügy történetével, vagy legalább is ez képezi annak alapját és hátterét, a melynek gondos felkutatása és megvilágítása nélkül a debreczeni kollégium multját kézzelfogható és tanulságossá tenni nem lehetne. Épen azért idő is kell egy ily nagy és nehéz munkához a helyes történelmi kritikán kívül. Ez teszi szükségessé azt, hogy a munka megírása iránt, ha a milleniumra elkészítettetni akarjuk, haladék nélkül intézkedni kell.

— Az egyetemi tudományos irány és az élet. Sajnos, hogy e kettő nem jár közös nyomon. A mi német rendszerű egyetemünk nem lgyekeznek kiegyenlíteni a látszólagos ellentétet, mely az önczélú tudományos elméleti oktatás is a társadalom gyakorlati követelményei közt fölmerült. A londoni „Professoral university“ meg az „University Extension“, a skandináv főiskolák meg számos újabb szervezési kísérlet nagyon figyelemre méltó irányt jelölnek a tudományos egyetemek szervezetének és módszerének az empirikus élethez alkalmazkodása kérdésében. Versenyeznek ha

talmas városaink a harmadik egyetemért: e versenyben nemcsak az anyagi áldozatok, de a szervezési irányelvek is döntők lesznek: a leghelyesb, legkorszerűbb reform-irány felkarolásával lesz a legbiztosabban győztes debreczeni egyetemünk. A magyar alföld főiskolájának, tudomány-egyetemének a magyar alföld társadalmi gyakorlati igényeit kell első sorban kielégítenie. Ezért a tervezett filozófiai fakultásnak jó lenne okkal-móddal felölelni az alföld gazdasági érdekeinek a tudomány után szolgálását. Minden részletezés nélkül csak érintjük, hogy a debreczeni gazdasági tanintézetnek a filozófiai fakultásba kebelzéssel egyetemi rangra emelése oly specialis jelleget adna a debreczeni egyetemnek, amit meglévő egyetemeink sajnosan nélkülöznek. Dr. Guttenberg Pál tanár, ki éveken át ismételten beutazta az észak országait. Kitűnő iskolai rendszereknek tanulmányozása végett, felkérésre bizonynyal szíves lenne külföldi tapasztalatait egy felolvasás keretében megismertetni. Ajánljuk a kínálkozó alkalom felhasználását az érdekelt köröknek.

— **Kézügyességi oktatás.** Most, midőn a hajdumegyei közigazgatási bizottság kormányi megbízatás folytán tártgyalást indít az iskolafentartó egyházi hatóságokkal a kézügyességi oktatásnak hol és miként meghonosítása tárgyában, igen actualis a Gönczy egyesületnek a debreczeni iparoskörrel együttes mozgalom indítása az eszme propagálására és egészen okszerű az elhatározás, hogy dr. Guttenberg Pál budapesti tanárt, a kézügyességi oktatási országos egyesület titkárát meghívják e tárgyat ismertető felolvasás tartására. Eleve is föl hívjuk e kiváló specialistának szakelőadására a közönség figyelmét, A felolvasás napja és helye még nincs meghatározva; a meghívót annak idején mi publikálni fogjuk.

— **Női pariskola.** A debreczeni női pariskola tansemmélyzetét megválasztotta a felügyelő bizottság. A felsőruhavarrást Fráter Mariska, a díszruhákat Kubek Erzsike, a fehérneművarrást Zalay Erzsike kisasszonyok fogják tanítani, míg a rajz tanítására Vánca György hivatott a szentgyörgyi női pariskolától meg. Ismételten ajánljuk a még e hóban megnyíló szakiskolát közönségünk fölkarolásába.

— **Jókedvű adakozás.** Nagy Imre *ugrai* lelkész barátunk hosszabb levelet intézett hozzánk, melyet valóban nagyon szeretnénk egész terjedelmében közölni, ha lapunk mostanában oly rendkívül igénybe nem volna véve. Közöljük azonban a levél végét, mely így szól: „Tegnap egy levelet kaptam, száz forint volt benne, s szóról-szóra így szól: „Nagytisztelű úr! A mint bizonyára tudni méltóztatik, boldog emlékezetű jó atyám élte utolsó éveiben az ugrai erdőn levő holt Körös medrének szénatermését gazdaságában föl nem használta, hanem azt rendesen két egyenlő részre osztva, elajándékozta. Ragaszkodva az ő intenczióihoz, az idej szénatermésével én is hasonlót szándékozom tenni. Egyik felerészével már ez meg is történt; a másik felerészéről jelen levelemben intézkedem. E résznek értéke pénzben 40—50 forintot tesz ki, melyet én ezennel kikerekíték 100 frtra. E 100 frtot, melyet ide mellékelve küldök, az ugrai templom és iskola céljaira kívánom fordíttatni. Bizalomteljes tisztelettel kérem fel a Nagytiszt. urat, miszerint ezen adományomról s annak céljáról az illetékes egyházi hatóságot értesíteni szíveskedjék. Ugra, 1893. okt. 4. A nagytiszt. úrnak őszintén tisztelő híve Böllöni Sándor.“ E levélhez nem kell kommentár! Áldja meg a jó Isten a jókedvű adakozót; áldjon meg tégedet is. Ugra, 1893. okt. 5. Nagy Imre.“

— **A m.-szigeti ev. ref. gymnasiumba** a jelen 1893/4-ik iskolai évre beiratkozott 282 növendék, s a jogakadémiára 67 hallgató.

Osterlamm Ernő, debr. főiskolánknak egy évvel ezelőtt nyugalomba vonult érdemes tanára, folyó hó 20-án, pénteken reggel 5 órakor, huzamos ideig tartott gyöngékedés után elhunyt. Gyászolja őt családi köre, főiskolánk s a debreczeni művelt társadalom, melynek ő egyik igen rokonszenves alakja volt. Közlebb részletesen fogjuk őt, nemes munkálkodásban lezajlott életét méltányolni s elmondandjuk róla, hogy egy minden ízében becsületos, minden jó iránt fogékony, üde, tiszta idealizmussal telt, emelkedett gondolkodású embert veszítettünk el benne, ki mindig és mindenkiben több volt, mint a mennyinek látszott azok előtt, kik őt mélyebben nem ismerték, vagy nem is ismerhették. Legyen nyugodt síri álma! Szép lelke pedig lebegjen áldólag szerettei fölött! Temetése vasárnap délelőtt fél 11 órakor leend. A családja által kiadott gyászlevél így hangzik: Géresi Kálmánné **Osterlamm Olga**, férje és az összes rokonság nevében is, a gyermeki szeretet legmélyebb fájdaival tudatja nevelő atyjának, **Osterlamm Ernőnek**, a debreczeni ev. ref. főiskola nyugalmazott tanárának, élete 71-ik, 40 évi tanári működés után nyugalomba lépése 2-dik évében, folyó hó 20-dik napján reggeli 5 órakor, végső elgyöngülésben történt gyászos elhunytát. A boldogultnak földi részei folyó hó 22-dik napján 10 és fél órakor, a nagy-péterfia-utcza 811. számú lakásán és a sírnál tartandó rövid ima után a Kossuth- (Czegléd) utcza temetőben helyeztetnek nyugalomra. Debreczen, 1893. október hó 20. Béke hamvaira!

— **Halálozás.** Részvétel, kegyelettel állunk meg mindig a kicsinyke sírhantok fölött is. Mennyi remény, mennyi öröm van ott eltemetve; mennyi bánat sírhatott ott nehéz könyecseppeket! S mennyivel igazabbak könyein, ha a gyász velünk közel rokon viszonyban álló szíveket érintett! Fájó részvétellel, igaz kegyelettel közöljük a gyász hírt, hogy lapunk egyházi jellegű szerkesztőjének unokatestvérét, **Kósa Ede** járnii lelkész, n.-károlyi egyh. m. tanácsbíró f. hó 10-ikén súlyos csapás érte, elvesztvén egyik kedves leánykáját, az 5 éves *Ilonkát*. Vigasztalódjanak a bánatba merült szülék élő négy gyermekükben, nagyszámú rokonaik, barátaik s ismerőseik őszinte részvételében! A kicsinyke leány csak tovább folytatja gyermekálmait. Talán jó volt nekie, hogy nem kellett megismerkednie a rideg világ sokszor bizony kedvetlen valóságaival. Virág-borította koporsójában, az anyaföld ölén nyugodjék csöndesen, nyugodjék békében!

— **Sajtóhiba.** Lapunk jelen számában az 544. lapon az *empyrika* szóba *i* betű helyett hibásan szedetett az *y*.

TARTALOM-JEGYZÉK: A debreczeni ev. ref. főiskola történetének megírása. Görömbei Péter. — **Tanügy:** Kalocsa Róza igazgató felolvasása a felsőbb leányiskolai tanév megnyitásakor, okt. 2-án. — Felelet Barkász és Csiky uraknak. Dr. Öreg János. — **Közéletünk:** Egyházmegyei közgyűlés. — ó. — Még egyszer a szatmári lelkészi állomás betöltése kérdéséhez. Biki Károly. — Rövid válasz a Debr. Prot. Lap 39. számában megjelent „Nyilatkozat“-ra. Benesik István. — **Irodalom.** — Zsoltár-átdolgozások. Dr. Varga Bálint. — Zsinati törvényeink. — Különfélék.

Felelős szerkesztők és laptulajdonosok:

CSIKY LAJOS és Dr. BACZONI LAJOS.